

III

NA KOZJANSKOM

1. PREKO GRANICE (6. i 7. februara 1944. godine)

Četrnaesta divizija se našla pred sudbonosnim zadatkom: prodor u Štajersku. Ukoliko ne bi uspeo, znači da je bio uzaludan tako dug i naporan zimski marš. Značaj zadatka je uslovio brižnu pripremu za uspešan prodor 14. divizije preko Sutle i granice. U nekako svečanoj atmosferi jedinice 14. divizije su 6. februara 1944. u 19.00 časova krenule prema reci. Već se bilo dobro smrklo kada je grupa aktivista iz Hrvatskog pokreta otpora, pod rukovodstvom Jože Juraka i uz pomoć partizanske jedinice,¹⁴⁰ prenela još ranije pripremljeni materijal za most do reke i u najvećoj tišini i užurbano počela sklapati most. Svim poslovima je rukovodio Herman Slamič Urh, građevinski tehničar, inače obaveštajac Bračičeve brigade. Preko reke su prebacili grede i za njih popreko zakucali daske. Most nije bio naročito vešto napravljen,¹⁴¹ ali je zadovoljavao trenutne

140 Hronika 14. divizije kaže da su most preko Sutle izgradili terenski aktivisti uz pomoć 2. bataljona Tomšičeve brigade. Hronika 14. divizije; Arhiv IZDG, fascikla 334/IV.

141 »Most preko Sutle su nam izgradili hrvatski partizani; bio je to prilično uzak most, koji je donekle i visio, pa nam je pri prelasku preko njega jedna mazga skliznula u Sutlu i utopila se«, kaže Franc Sterle u knjizi »Među proleterima«.

potrebe. Preko njega je prešlo oko 1 000 ljudi i oko 100 grla tovarne stoke.

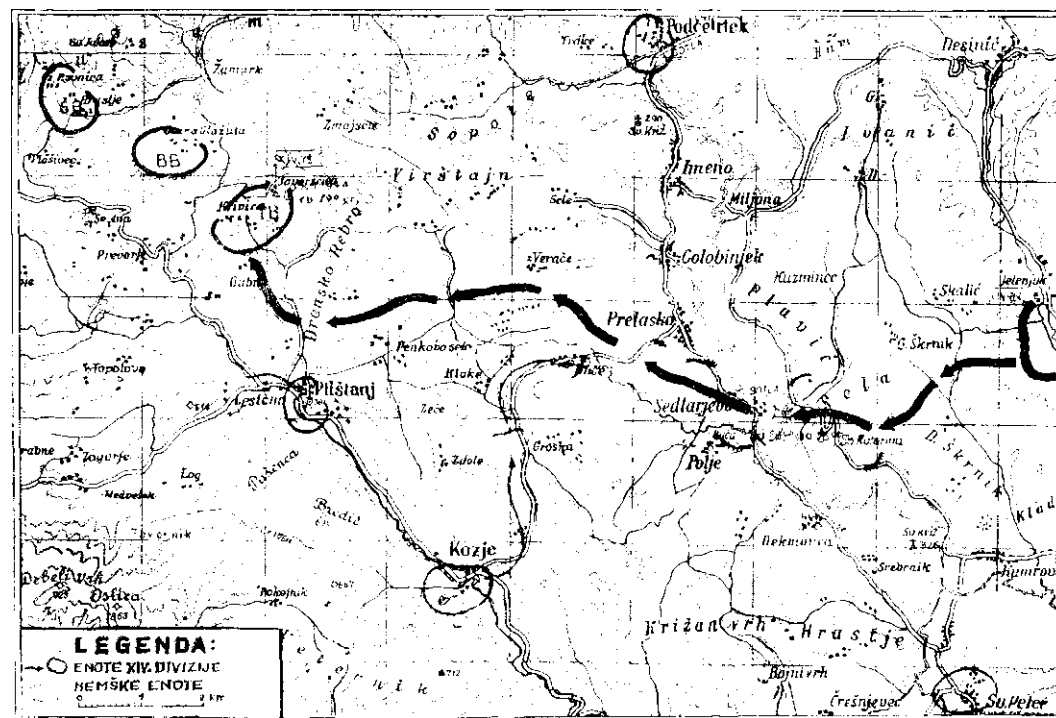
Prema sačinjenom planu, na Štajersku je prva trebalo da stupi Šercerova brigada. U njenoj prethodnici je bio prvi bataljon sa komandantom Ilijom Badovincem. Ceo štab 14. divizije bio je blizu mosta, kako bi regulisao pravilno i redosledno prebacivanje bataljona. Komandant Šercerove brigade Mićo Došenović je neposredno kraj mosta regulisao prebacivanje četa svoje brigade i pri tome davao potrebna uputstva. Odmah nakon što je izdato naređenje da divizija počne sa prelaskom preko mosta se uputio Ilija Badovinec sa svojim bataljonom.¹⁴² Na štajerskoj strani se nalazila jaka žičana prepreka, koju su tri borca presekli i načinili prilično široku brešu za prolaz. Taj posao i kretanje u celimi odvijali su se u najvećoj tišini. Neprijatelj se nije nigde prknećivao.

Kada se cela Šercerova brigada našla na štajerskoj strani, preko mosta se uputila Bračičeva, a za njom i Tomšičeva brigada, koja je pre toga štitila prelaz preko reke ina hrvatskoj strani. Oko 23.00 časa cela divizija je već bila s one strane Sutle, posle čega se preko sela Sedlareva uputila prema severozapadu.

Sve dok prethodnica 14. divizije nije došla do ceste Prelasko—Kozje neprijatelja nigde nije bilo. Bio je to dobar znak. Sve je govorilo da je neprijatelj bio iznenađen. Divizija je nastojala da se udalji od opasne i osigurane nemačko-hrvatske granice prema unutrašnjosti Štajerske.

Kada su borci sa čela divizije počeli da prelaze preko ceste Prelasko—Kozje, iznenada su nateteli na jedan putnički automobil. Partizani su poskakali i zauzeli zaklone kraj ceste, a natovarena mazga je zastala ispred automobila, koji je zbog toga morao stati. Iz automobila je izašao pripadnik nemačke pogranične carinske zaštite. Uklonio je

¹⁴² Prvi je preko mosta krenuo poručnik Mićo (komandant Šercerove brigade Mićo Došenović, op. aut.) sa komandantom bataljona Ilijom Badovincem. Trebalo je ukloniti široku žičanu prepreku. Ježek, Mlakar i Znidaršič su to vrlo brzo obavili. Hronika 14. divizije. Arhiv IZDG, fascikla 334/IV.

Skica 2 — Prodor 14. divizije preko Sutle, na dan 6. 02. 1944. godine

mazgu sa ceste i nastavio put.¹⁴³ To se dogodilo u 21,45 časova, i to tako iznenadno da je neko od partizana jedva uspio ispaliti metak ili rafal prema automobilu.¹⁴⁴ Bio je to prvi, smešan, ali i dramatičan susret 14. divizije sa neprijateljem na štajerskoj teritoriji, koji je izazvao paniku među naseljenicima.

Od pucnjeva ispaljenih na nemački automobil prvo su se probudili Kočevarci naseljeni u selu Buče i odmah počeli napadati partizane. Međutim, partizani su izvršili juriš i zarobili sedam napadača. Među zarobljenima je bilo i gestapovaca.¹⁴⁵ Zaplenjena je jedna mašinka, 11 pušaka i podosta opreme. Kočevarci su se krajnje neprijateljski odnosili prema partizanima.¹⁴⁶

Prvi sukobi kod sela Buče uznemirili su Nemce. Stoga su oni noću, oko pola jedanaest, iz Kozjeg uputili izviđačku grupu — odred¹⁴⁷ (jačine 30 vojnika) da obiđe i izvidi cestu prema selu Buče. U blizini sela odred se sudario sa bataljonom Tomšičeve brigade. U borbi koja je kratko potrajala imao je tri mrtva. Dok je partizanski bataljon progonio nemački odred i naterao ga u bekstvo, divizija je već bila daleko odmakla prema Zusemu.

U borbama kraj sela Buča poginuo je jedan borac Tomšičeve brigade. Nakon prelaska preko ceste Prelasko—Kozje, 14. divizija je nastavila pokret preko Penkovog sela i Gubnog, pa se 7. februara oko sedam časova izjutra, pre-

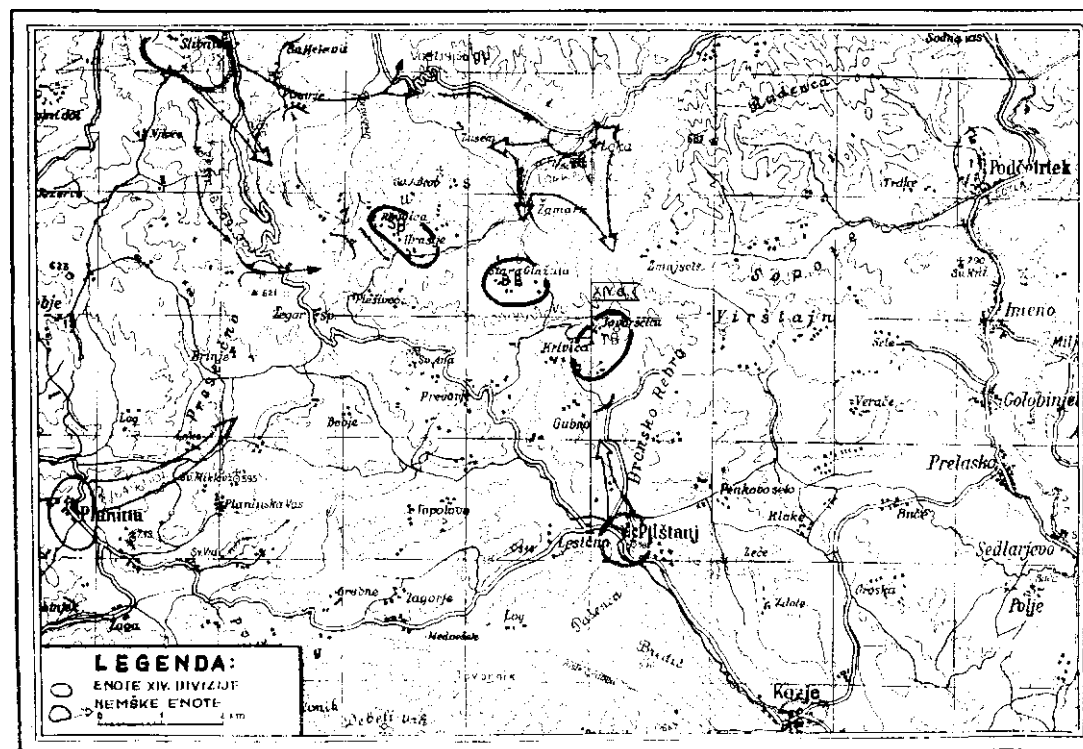
143 U knjizi »Među proleterima« Franc Sterle kaže da je nemački automobil naletio na mazgu koja je nosila radio-stanicu štaba divizije. Konjovodac koji je vodio mazgu ispustio je povodac i pobjegao. Nemački oficir je izašao iz automobila, oterao mazgu sa ceste, osvrnuo se za čudnim putnikom i naglo produžio put. Tek tada su mu partizani potprašili mitraljeskim rafalom.

144 U automobilu su bila ranjena tri graničara. Izveštaj pukovnika Treceka od 26. februara 1944. o akciji protiv 14. divizije NOV i POJ od 6. do 26. februara 1944 (u daljem tekstu Treeckov izveštaj). Zbornik VI-11-141.

145 Podatak je iz Hronike 14. divizije, Arhiv IZDG, fascikla 334/IV. Međutim, u izveštaju štaba 14. divizije od 5. marta 1944 (Zbornik VI-12-8) kaže se da je neprijatelj u toj borbi imao pet mrtvih i jednog zarobljenog.

146 Hronika 14. divizije, Arhiv IZDG, fascikla 334/IV.

147 To je bila borbena grupa 1. čete 649. bataljona poljskih strelaca, pod komandom narednika Matheisa (Mathajsa).

Skica 3 — Borbe 14. divizije vodene 7. 02. 1944. godine

morena od napornog noćnog marša i mraza (duvao je snažan severozapadni vetar, noćna slana), razmestila u Žusemu.

Tomšičeva brigada i štab divizije su se razmestili u selima Krivica i Javorščica, Šercerova u selu Hrastje, a Bračičeva u selu Stara Glažuta.

Tako je 14. divizija ostvarila svoj cilj. Zaposela je dobre odbrambene položaje na južnim grebenima, oko 600 metara visokog i pošumljenog Zusma. Napada s leđa, sa severa, toga dana se nije trebalo plašiti; teren je bio skoro neprohodan za motorizaciju, a brigade su prema jugu postavile jake zasede. Stanovništvo je sa čuđenjem posmatralo dobro naoružanu, disciplinovanu i raspevanu vojsku. Iako je strahoviti teror u našim ljudima skoro potpuno ubio volju za otporom, ipak je, mladalačkim poletom i svojom snagom, divizija uspela u postupnom vraćanju samopouzdanja, tako da je kod ovdašnjih Slovenaca polako počela da niče nada u bolju budućnost.

Toga dana je rukovodstvo divizije moglo veselo da protrlja ruke: 14. divizija je bez većih teškoća prodrla u Štajersku. Bilo je očigledno da je Nemce potpuno iznenadila.

Komanda 18. puka poljskih strelaca u Celju je 5. februara 1944. prvi put saznala za 14. diviziju. U izveštaju je navedeno »da se na hrvatskoj teritoriji, naspram Svetog Petra ispod Svetih Gora u brežičkom okrugu, grupisalo oko 1 000 do 1 500 bandita, čija je namera da prođu u Donju Štajersku«. ¹⁴⁸ Iako je izveštaj skoro u svemu bio tačan, Nemci ipak nisu energično reagovali. Valjda im se broj učinio preteran, a izvor informacija nepouzdan. Komanda puka je toga dana (5. februara) oko 23.00 časa izdala zapovest o alarmnoj pripravnosti (valjda drugi stepen pripravnosti, op. prev.) 649. bataljona poljskih strelaca (delovi toga bataljona su bili u uporištima pokraj Sutle), koji je imao zadatak da budno prati šta se dešava s one strane granice. Međutim, tokom dana i noći 6. februara, bataljon nije printetio ništa neobično. Tek pola sata pre ponoći obavestio je štab 18. puka da je preko granice upala »neka veća grupa bandita«, koja je kod sela Buča napala automobil pogranične carinske zaštite, a zatim »udesila« grupu narednika

148 Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141.

Matheisa, pa se uputila prema Žusemu i Zamarku. Prema mnogim izjavama stanovnika, grupa je brojala 3 000 do 4 000 ljudi, naoružana je teškim pešadijskim naoružanjem i ima više od 100 konja. Nameravala je da se probije na Pohorje.¹⁴⁹

Iako je izgledala preterana, ta novost je donela mnogo uznemirenja. Bilo je neverovatno kako je tako velika grupa mogla neopaženo i neometano da upadne preko granice. Prodor partizana u nemački rajh mogao bi politički štetiti već osakaćenom nemačkom prestižu i izazvati neposlušnost kod stanovništva, pa i oružani otpor. Jasno je bilo da se nevolja mora što pre otkloniti, a partizanska jedinica uništiti pre nego što se razmili po Štajerskoj.

Još u toku noći 7. februara, a naročito u svitanje toga dana, telefoni su zvrjali i kod jedinica 18. puka poljskih strelaca izazivali paniku. Komandant 18. puka, potpukovnik Pallua-Gall, kao zapovednik redovne vojske, bio je odgovoran za red i mir na teritoriji između Sutle i Savinje, odnosno na Kozjanskom i bez oklevanja je preduzeo odgovarajuće mere.

Uskoro su delovi 611, 922. i 649. bataljona poljskih strelaca stavljeni u pripravnost.¹⁵⁰ Toga dana su sva tri bataljona zajedno imala 27 oficira, 110 podoficira i 900 vojnika, ali sve nije bilo moguće poslati u akciju. Većina je ostala po garnizonima za obezbeđenje. Bio je običaj da komandanti bataljona organizuju borbene grupe od 30 do 100 ljudi i da ih tako organizovane šalju u borbu. Tako je bilo i sada. Od navedenog broja vojnika, potpukovnik Pallua-Gall je u poteri za 14. divizionom, uključujući i akcionu

¹⁴⁹ U izveštaju šefa službe bezbednosti za Donju Štajersku od 11. februara 1944. kaže se da je strah nekih u Brezicama i Ptujju zbog priprema bandita s one strane granice za opsežnije prodore na teritoriju rajha bio osnovan, o čemu svedoči i prodor partizana preko granice (7. februara 1944). Zbornik VI-11-116.

¹⁵⁰ Sedište komande 611. bataljona bilo je u Celju. Jedanaestog februara 1944. bataljon je imao deset oficira, 45 podoficira i 264 vojnika. Komandant bataljona je bio major Amend. Komanda 649. bataljona bila je u Svetom Juriju kod Celja. Toga dana je bataljon imao osam oficira, 26 podoficira i 327 vojnika. Sedište komande 922. bataljona bilo je u Zidanom Mostu. Komandant je bio major Winkler. Podaci su uzeti iz dnevnika tih bataljona, Arhiv IZDG, fascikla 2.05.

bateriju 438. divizije posebne namene, angažovao svega devet oficira i 390 podoficira i vojnika.¹⁵¹ Sva ta vojska je, verovatno, bila prikupljena do noći 8. februara (misli se na noć 7/8. februara, op. prev.).

Komandant 18. puka poljskih strelaca je 7. februara 1944. oko 10.30 časova, premestio svoje komandno mesto iz Celja u Slivnicu, bliže 14. diviziji. Osim već spomenutih delova svoja tri bataljona, na raspolaganje mu je bila stavljena i akciona baterija 438. divizije posebne namene (pod komandom poručnika Wehja), 18. lovački odred¹⁵² iz sastava njegovog puka i četa 48. bataljona tenkovskih lovaca.¹⁵³ Sve te jedinice su prebacili u Slivnicu. Osim tih snaga, na raspolaganju je bila i jedna četa 19. SS policijskog puka (jedan oficir, te 90 podoficira i vojnika) i jedan policijski vod. Obe te jedinice su sledećeg dana (8. februara) napustile bojište. Savezni vođa F. Steindl je dovukao nekoliko četa vermana, koje su ukupno brojale pet oficira i 342 druga lica i stavio ih na raspolaganje potpukovniku Pallua-Gallu.¹⁵⁴ Žandarmerija je uputila motorizovanu četvu (jedan oficir, te 89 podoficira i žandara) i tzv. akcionu četvu (jedan oficir i 90 podoficira i žandara).

Toga dana je komandant 18. puka poljskih strelaca imao na raspolaganju 19 oficira i 1 181 podoficira i vojnika.¹⁵⁵ Odnos snaga na bojištu bio je 1,3:1 za Nemce. Međutim, sve te jedinice nije mogao ubaciti u borbu, bu-

151 Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141,

152 Lovачki odred 18. puka je bio osnovan 21. januara 1914. Imao je oko 60 ljudi. Komandir je bio poručnik von Ritsch (Rie).

153 Četa je imala dva oficira i 150 ljudi.

154 Za borbu 14. divizije, prema tajnom naređenju vode vermanšafta Štajerskog otadžbinskog saveza od 10. februara 1944. godine, 7. februara 1944. bile su angažovane sledeće vermanšaftske jedinice: vermanšaftski bataljon »Istok« (1, 2. i 3. četa Celje-istok) sa pridodatim izviđačkim odeljenjima (vermanšaftska posada Ptuj-jug, jačine 1:60 ljudi, Ptuj-sever 1:60 ljudi, Trbovlje 1:50 i Ljutomer 1:60 ljudi) i vermanšaftski bataljon »Zapad« (1, 2. i 3. četa Celje-zapad). Zbornik VI-11-114.

155 Sem tih, imao je još oko 50 ljudi pogranične carinske zaštite i blizu 50 žandara iz lokalnih žandarmerijskih stanica.

duci da su se mnoge jedinice još nalazile na putu, a on sam nije dobro poznao situaciju. Toga jutra još nije imao dodira sa 14. divizijom, a njegova obavješajna sredstva su bila tako skromna da je u organizovanju i pripremama za borbu svuda nailazio na poteškoće. Na raspolaganju je imao samo javne telefonske veze i kurire. Komandanta 18. puka je opterećivao još jedan nedostatak: ni on ni podređene jedinice nisu imali operativne organe —štabove. Zbog toga su njihove mere obično zakašnjavale, izveštaji uopšte nisu pristizali ili su stizali sa zakašnjenjem.

Potpukovnik Pallua-Gall je i pored svih teškoća, misleći da pred sobom ima brojniju partizansku jedinicu nego što je to uobičajeno, ali slabijeg kvaliteta, prebrzo procenio situaciju. Učinilo mu se da mu se pružila prilika da neprijatelja još na granici potpuno potuče. Odlučio je da spreči bekstvo partizana nazad u Hrvatsku ili prodor prema zapadu i da ih zatim sablje na užem prostoru i opkoli. Takva zamisao je bila prilično smela i odgovarala je tradicionalnoj nemačkoj napadačkoj ratnoj doktrini.

Da bi svoj plan realizovao, naredio je da 4. četa 649. bataljona poljskih strelaca, žandarmerija i graničari zatvore cestu Sveti Peter ispod Svetih Gora—iPotčetrtrek i prepreče partizanima povlačenje preko granice. Delovima 611. bataljona poljskih strelaca ojačao je jedinice na području Sveti Peter ispod Svetih Gora—Kozje—Planina. Sa Planine je uputio 2. četu 649. bataljona prema Žusemu, a 18. lovački odred sa odeljenjem vermanšafta uputio je prema jugu. Četu 19. SS policijskog puka usmerio je prema Žusemu, a četu 48. bataljona tenkovskih lovaca uputio je cestom Slivnica—Loka da bi izvidila položaje južno i istočno od sela Loka. U izvidanje terena oko Svetog Stefana uputio je policijski akcioni vod. Akciona baterija iz sastava 438. divizije posebne namene raspoređena je kod Svetog Urbana.

Ako sve te prilično zamršene zapovesti¹⁵⁶ prenesemo na geografsku kartu, sasvim jasno će nam se prikazati za-

156 Podaci o nemačkim planovima, jedinicama, akcijama i rasporedu uzeti su iz Treckovog izveštaja (Zbornik VI-11-141), i izveštaja štaba 18. puka poljskih strelaca o akciji protiv 14. divizije NOV i POJ (Zbornik VI-11-126).

misao nemačkog komandovanja. Blokada ceste Sveti Peter pod Svetim Gorama sprečava prelaz u Hrvatsku, dok se iz pravaca kretanja drugih jedinica već oblikuje manevar opkoljavanja.

Sedmog februara izjutra cestom od Pilštanja prema Slivnici naišla je nemačka patrola. Zaseda Tomšičeve brigade je na položajima severno od sela Prevorje pobila sve Nemce, sem jednog. Popodne, oko 14.00 časova, do položaja Tomšičeve brigade dospela je 2. četa 611. bataljona poljskih strelaca. Partizani su je pustili da pride sasvim blizu, na čistinu, pa su žestoko udarili po njoj. U borbi koja je usledila, neprijateljska četa je izgubila jednog oficira i pet vojnika.¹⁵⁷ Do večeri su je partizani proterali nazad prema Pilštanju. Posle podne je kod Ravnica 18. lovački odred sa odeljenjem vermanšafta naleteo na 3. bataljon Šercerove brigade. Kod Svete Helene se odeljenje iz Šercerove brigade sukobilo sa nemačkim jedinicama koje su nadirale od Slivnice. U borbama koje su potrajale ceo dan, poginula su tri, a ranjeno je sedam neprijateljskih vojnika.

Svi nemački napadi nisu mogli zbaciti 14. diviziju sa njenih položaja. Naime, nemačke jedinice su vrlo neorganizovano delovale. Tako je 14. divizija relativno lako odbijala sve napade i neprijatelju je nanela prilične gubitke.

Plan komandanta 18. puka poljskih strelaca izjalovio se na celoj liniji. Na cesti Sveti Peter pod Svetim Gorama vermani, žandarmerija i pogranična carinska zaštita uzalud su očekivali »partizansku vojsku u bežanju«. Poljski strelci su tučeni kod sela Krivica, a odeljenja koja su napadala Šercerovu brigadu sa zapada i severa pretrpela su teške gubitke. Druge nemačke jedinice su uzalud tražile neprijatelja. Nemački plan o opkoljavanju 14. divizije izjalovio se zbog toga što potpukovnik Pallua-Gall nije znao sa kakvim se protivnikom sukobio. Toga dana nije mogao ostvariti takav odnos snaga koji bi mu obezbedio potpunu nadmoć nad partizanima.

¹⁵⁷ Iz izvora se ne vidi da li su tobili mrtvi ili ranjeni. Iz izveštaja štaba 611. bataljona od 1. marta 1944. štabu 18. puka poljskih strelaca (Zbornik VI-12-128).

Za prave namere 14. divizije još nije saznao. Nemci su imali 14 mrtvih, 10 ranjenih i 5 zarobljenih. Poginula su četiri borca 14. divizije, a nekoliko je ranjeno.¹⁵⁸

Povodom uspešnog prodora preko Sutle, nameće se suštinsko pitanje: zašto su Nemci bili iznenađeni?

Prelistavajući dokumente koji govore o tome kako su neprijateljski obaveštajci tragali za 14. divizijom i zaključivali o njenom kretanju, moramo konstatovati da su ustaše najmanje dva puta otkrili trag slovenačke divizije. Međutim, nijednom podaci nisu bili potpuno tačni, tako da oficiri u štabovima koji su te podatke obrađivali, po svoj prilici, u njih nisu verovali. Nije moguće ustanoviti da li su u Hrvatskoj za divizijom upućivali izviđače. Avion koji je posle 30. januara, prema izveštaju Hermana Slamiča Urha neko vreme tragao i pratio diviziju, najverovatnije da ju nije mogao identifikovati. Zaključeno je da su ustaške vojne vlasti, istina, dobile podatke o dolasku jake slovenačke partizanske jedinice u Hrvatsku, ali po svoj prilici nisu poduzimale mere da bi proverile tačnost tih podataka, niti su, što je takođe verovatno, o tome izveštavale nemačkog generala pri Pavelićevoj vladi.

Sef službe bezbednosti za Donju Štajersku je, doduše, u svom izveštaju od 11. februara tvrdio da su u Brežicama i Ptuju neki ispoljavali svoj strah od mogućih budućih prodora većeg obima na teritoriju rajha, mada se to ne može uzeti kao ozbiljan podatak, na osnovu kojeg bi se nemačko vojno rukovodstvo pokrenulo na veću pozornost prema zbivanjima na hrvatskoj strani Sutle.

Nisu nam poznati nikakvi podaci o tome da li su Nemci bili obavešteni o pohodu 14. divizije. Naprotiv, njihovi postupci u vreme njenog upada u Štajersku navode nas na pomisao da o diviziji nisu ništa znali, s obzirom na to da nisu bili pripremljeni za njen dolazak, a dugo nisu znali ni sa kim imaju posla na Kozjanskom.

158 Prema izveštaju štaba 14. divizije od 5. marta 1944, Glavnom štabu NOV i PO Slovenije o pohodu iz Dolenjske u Štajersku (Zbornik VI-12-8). Jože Klanjšek Vasja, komandant 14. divizije u svom izveštaju navodi sledeće gubitke: oko 15 ranjenih i 6 mrtvih. Zaplenjeno je: dve mašinke, više brzometnih pušaka i karabina.

Zaključci

Četrnaesta divizija je iznenadila Nemce u Štajerskoj, čime je sebi obezbedila povoljne uslove za izvođenje akcija. To iznenađenje je bilo rezultat četiri bitna faktora:

— 14. divizija je u punoj tajnosti ostvarila prelazak preko Hrvatske, tokom kojeg je — koliko god je to bilo moguće — izbegavala borbe;

— hrvatsko stanovništvo je bilo veoma disciplinovano u nastojanju da neprijatelj ne otkrije diviziju;

— zbog iznenađujućeg pravca kretanja, odabrani manevar je umanjio verodostojnost podataka ustaških obavještajaca o prisustvu slovenačke divizije u Hrvatskoj.

Prvog dana borbe Nemci su prikupili oko 1 300 ljudi. Pošto nisu poznavali protivnika, njihove zamisli o uništenju partizana bile su nerealne.

Četrnaesta divizija je prodrla do Žusema, odakle je na izboru imala više pravaca i više mogućnosti za nastavljanje marša: prema Pohorju, na zapad, u zasavska brda (reviri) i na jug na Bohor.

2. SUDBONOSNA ODLUKA

(od 7. do 8. februara 1944. godine)

Prodor 14. divizije preko nemačko-hrvatske granice bio je jedna od specijalnosti partizanske taktike. Zbog iznenađenja koje je ostvarila, divizija je time sebe postedea borbe na za nju nepovoljnim položajima na reci Sutli i graničnoj žičanoj prepenci, kao i na srazmerno slabo pošumljenom ravničarskom delu Kozja, između Svetog Petra pod Svetim Gorama i Prelaska. Nadanja za povoljnije okolnosti za dalje kretanje davala su novi podstrek. Pa ipak, po dolasku u Zusem izbile su ozbiljne brige. Šta sada? Kuda i kako usmeriti dalje kretanje 14. divizije?

Komanda divizije, koja nije dobro poznavala situaciju na Kozjanskom, još ranije se odlučila, kako kaže Jože Klanjšek Vasja,¹⁵⁹ za samostalno delovanje brigada, dok bi

¹⁵⁹ Klanjšekov izveštaj, Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

ona sama koordinirala njihove akcije. Već prvog dana boravka s one strane Sutle situacija se počela bistriti, što 14. diviziji nikako nije išlo u prilog.

Prvo su ustanovili da su Kočevarci veoma neprijateljski raspoloženi prema partizanima. Napadali su diviziju na svakom koraku i ometali je u aktivnostima. Kao obavestajci nemačke vojske i policije davali su obavještenja o tome kuda se partizani kreću i koliko ih ima.¹⁰⁰

U početku su neki Slovenci bežali ispred partizana. I oni su žurili da obaveste Nemce, pošto su na to bili obavezni zbog pritiska koji je na njih vršen. Ranije su se partizani retko viđali po danu. U početku su bili zaprepašteni pred tako velikom vojskom i tako dobrim naoružanjem. Međutim, uskoro su ih partizani pridobili svojim srdačnim nastupom i veselošću. »Došli smo u Štajersku da vas oslobodimo«, bila je njihova osnovna politička parola. Vremenom je narod počeo da ispoljava prema njima svoje poverenje. Nije verovao u Hitlerovu pobjedu, ali do sada nisu upoznali silu koja bi ga mogla pobediti. Postepeno se u njima pobudila velika nada.¹⁰¹

Tako je bilo kod slovenačkog stanovništva u okolini Zusema, gde su kozjanski aktivisti i partizanska četa samo uz teškoće mogli prodreti. Na jugu, pod okriljem gordog Bohora, bilo je, svakako, nešto bolje. Tamo je deštovala kozjanska partizanska četa, koja je u to vreme bila vrlo mala, imala je najviše trideset partizana, a sa njom su bili i aktivisti, koji su stekli poverenje slovenačkog stanovništva. Bohor je bio veoma privlačan za diviziju, pošto su se južno od njega, na železničkoj pruzi i cesti Zidani Most—Brežice nalazili značajni ciljevi za akcije. Za 14. diviziju

16 Jože Klanjšek kaže da su pojedine borce nagovarali da se predaju, jer će ih inače nemačke jedinice u najskorije vreme uništiti. Kurirske patrole za održavanje veze među brigadama su i dalje upadale u neprijateljske zasede (Klanjšekov izveštaj, Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine). Franc Sterle, međutim, kaže da su partizanske patrole sprečavale stanovništvu izlazak iz sela da bi tako sprečile izveštavanje Nemaca o partizanima. Mobilisali su neke mlade muškarce koji su pokušali pobeći iz sela. Tako je divizija dobila prve mobilisane Štajerce (»Među proleterima«),

161 U depeši koju je Glavni štab NOV i PO Slovenije primio 9. februara 1944, od 14. divizije kaže se da su prvi utisci o narodu veoma dobri. Zbornik VI-11-36.

bi bio veliki uspeh ako bi maksimalnim angažovanjem, politički pokrenula Kozjansko. Međutim, nije izvesno da li bi bilo dobro da divizija zapadne i zadrži se u rejonu koji u sebi krije tako veliku opasnost. Bilo bi rizično udariti u kozjanski ugao sa tako velikom jedinicom, kao što je bila divizija i tamo se duže zadržati.

Relativno jaka i brojčano snažna partizanska jedinica, koja se ne može prikriti od neprijateljevih očiju i koja je zbog potencijala svog naoružanja veoma, veoma opasna, nikako ne može računati na to da će je neprijatelj ostaviti na miru. Bilo je jasno da su Nemci već počeli sa hajkom protiv nje. Pošto nisu bili pripremljeni, njihovi prvi udarci su bili slabašni i neorganizovani, a planovi pretenciozni i nerealni. Neprijatelju su u pomoć pristizala nova pojačanja, pa se u najskorije vreme moglo očekivati da će se njegova snaga udvostručiti, pa i utrostručiti. Komanda divizije, koja je po običaju precenjivala snagu neprijatelja,¹⁶² sve to je dobro znala. Da bi izbegla neprekidno usitnjavanje i uništenje, 14. divizija je morala neprekidno manevrisati. U to vreme Nemci su u Štajerskoj vojno snažniji od oslobođilačkog pokreta. Bili su »kod kuće«, imali su vojsku i policiju, istina, srazmerno malobrojne, ali se, ipak, nisu smele potcenjivati. Među stanovništvom su stvorili mnogo saradnika — obaveštajaca. A 14. divizija je bila »na tuđoj zemlji«, još uvek usamljena. Od članova uže komande divizije tokom rata još niko nije bio u Štajerskoj, nisu imali vezu sa IV operativnom zonom niti sa njenim jedinicama, a Kozjanska četa se do tada nije pokazivala. Četrnaesta divizija nije imala izrađen plan dejstava u Štajerskoj, bila je okrenuta sama sebi, oslanjala se na svoju snalažljivost i snagu.

Partizanska jedinica, naročito velika, ne može dugo vojevati ukoliko nema zaleđe u čijim okvirima može sebi

¹⁶² Jože Klanjšek u izveštaju kaže da su, prema podacima koje su prikupile patrole i četni osmatrači, procenili da protiv 14. divizije (8. februara 1944, op. aut.) učestvuje ukupno oko 1 800 neprijateljskih vojnika i da u Loku i Planinu neprekidno pristizu nova pojačanja. Na osnovu toka borbi i pravaca neprijateljskog prodiranja, moglo se jasno zaključiti da neprijatelj vrlo dobro pozna raspored jedinica divizije i da teži razdvajanju brigada, kako bi diviziju prisilio da se povuče u Hrvatsku ili da je uništi. Vojno-istorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

urediti odgovarajuće baze. Tamo treba otpremati ranjenike koji bi inače znatno umanjivali pokretljivost jedinice. Iz zaleđa treba da pristizu novi borci kao zamena za poginule i ranjene, takođe, hrana i druga opskrba, tamo se partizani mogu odmoriti posle borbi i pribaviti nove podatke o opštim prilikama. U blizini nije bilo zaleđa za 14. diviziju. Divizija je bila opterećena. Osim rezervi za svoje neposredne potrebe, sa sobom je nosila i naoružanje i municiju za kasnije, kada se mobilizacijom bude uvećala. Bilo je neophodno negde na sigurnom odložiti sav višak tereta, koji je ozbiljno opterećivao i zamarao diviziju. A to se moglo obezbediti samo u sigurnom zaleđu Pohorja i zapadnoj Štajerskoj.

Od Zusema do Pohorja nije bilo daleko. Usiljenim maršom od dve noći divizija bi mogla tamo dospeti. Od Žusema, preko Konjičke gore do Pohorja bilo je isto toliko koliko od Svetog Petera (zapadno od Laškog), odakle je bila prinuđena da se uputi na Pohorje pet dana kasnije. Isto tako bi se u dve noći marševanja moralo stići u područje iznad Trbovlja. Tih dana je Donja Savinjska dolina, od Celja do Zidanog Mosta, bila vrlo slabo zaposednuta neprijateljskim jedinicama, pa je prelaz preko Savinje, po svoj prilici, bio moguć. Nije se moglo računati s tim da će Hrvatska postati zaleđe brigade. Prelasci velikih jedinica preko granice bili bi vrlo riskantni, a povratak 14. divizije u Hrvatsku značio bi veliki neuspeh.¹⁶³

U partizanskom načinu ratovanja od naročitog značaja je očeina kada treba dejstvovati sa udruženim, a kada sa izdvojenim jedinicama. Vojna jedinica privlači neprijatelja kao magnet. A kada ga treba tući, jedinice se udružuju da bi ostvarile premoć. Ali kada neprijatelj prikupi tolike snage da je pobeda nad njim u datim okolnostima nemoguća, pa čak i da nastane opasnost od vlastitog poraza, tada se partizanske jedinice razdvajaju, pazeći pri tom da se ne usitne previše i ne oslabe unutrašnje veze opšteg jedinstva jedinice. Nadmoćnijeg neprijatelja nemoguće je silom raz-

¹⁶³ Glavni štab je na to posebno upozoravao 14. diviziju, naročito depešom koja je u diviziju stigla 7. februara 1944. godine: »... Učinite sve da vas Nemci svojim napadima ne prisile na povlačenje u Hrvatsku...« (Zbornik VI-11-32). Četrnaesta divizija je potom 8. februara odgovorila da i ne pomišljaju na povratak u Hrvatsku. Zbornik VI-11-32.

biti. Međutim, uz vlastito razumno udruživanje i to je moguće i to u tolikoj meri da izgubi svaku perspektivu za uspešan nastavak akcije. A ako odustane od gonjenja razdvojenih jedinica i okomi se samo na jednu, ona je sposobija da izbegne opkoljavanje nego što bi to bila veća jedinica. Pokretljivost jedinice raste sa smanjenjem njenog rojnog stanja.

\ Za akcije sa razdvojenim jedinicama divizije bilo je le mogućnosti i varijanti. S obzirom na to da je na Boho-
Vbila Kozjanska četa i da je na terenu, ipak, postojala i akva krhka politička organizacija otpora, ne bi bilo n alno na Kozjanskom ostaviti jednu brigadu sa dva bata ^a ili jedan samostalni bataljon. Brigada bi se održala na tejanskom, istina, vrlo teško ukoliko bi bila sama. Ali bi <. Vskom divizije na Pohorje ili u zapadnu Štajersku njein Možaj bio znatno lakši. Sta bi učinili Nemci kada bi primi \ da je divizija izdvojena? Protiv jezgra (glavnine) divizij Vorali bi poslati, bez sumnje, najviše svojih jedinica, pa \žda i sve jedinice. Ukoliko bi i Nemci razdelili svoju Q_ Vtivnu grupu i podelili je srazmerno prema jedinicama i \divizije, koje bi i dalje činile dve ili više grupa, izgubili l \vaku mogućnost za opkoljavanje, budući da je karakte >ajerskog teritorija takav da za opkoljavanje pojedinih ^ka zahteva veće snage, u svakom slučaju, bar onolike \jlike su činile nemačku operativnu grupu. Bilo kakav r \ored četa da se primeni, ipak bi na uscima i spojevima i Vručima bio stvoren tako razređen raspored da bi ga prob: Wvaka partizanska četa. Znači, Nemci bi se morali odreći koljavanja, samo bi na pravcima verovatnog kretanja i \izana postavljali zasede, dok bi sa ostalim jedinicama m< i krenuti u brda za partizanima. Time bi njihove moguć p vođenja borbe bile izjednačene sa partizanskim, a j Via prednost bi potpuno splasnula. Međutim, ako bi Vci odlučili da jačim snagama progone samo glavninu \je, tada bi jedinica koja je odvojena od jezgra imala "/ . ftiogućnosti za uspešno izvođenje napada na neprijateljska uporišta.

Razdvajanje u bilo kakvoj formi u tadašnjim okolnostima bilo je celishodno i korisno za 14. diviziju, budući da

urediti odgovarajuće baze. Tamo treba otpremati ranjenike koji bi inače znatno umanjivali pokretljivost jedinice. Iz zaleđa treba da pristizu novi borci kao zamena za poginule i ranjene, takođe, hrana i druga opskrba, tamo se partizani mogu odmoriti posle borbi i pribaviti nove podatke o opštim prilikama. U blizini nije bilo zaleđa za 14. diviziju. Divizija je bila opterećena. Osim rezervi za svoje neposredne potrebe, sa sobom je nosila i naoružanje i municiju za kasnije, kada se mobilizacijom bude uvećala. Bilo je neophodno negde na sigurnom odložiti sav višak tereta, koji je ozbiljno opterećivao i zamarao diviziju. A to se moglo obezbediti samo u sigurnom zaleđu Pohorja i zapadnoj Štajerskoj.

Od Žusema do Pohorja nije bilo daleko. Usiljenim maršom od dve noći divizija bi mogla tamo dospeti. Od Žusema, preko Konjičke gore do Pohorja bilo je isto toliko koliko od Svetog Petera (zapadno od Laškog), odakle je bila prinuđena da se uputi na Pohorje pet dana kasnije. Isto tako bi se u dve noći marševanja moralo stići u područje iznad Trbovlja. Tih dana je Donja Savinjska dolina, od Celja do Zidanog Mosta, bila vrlo slabo zaposednuta neprijateljskim jedinicama, pa je prelaz preko Savinje, po svoj prilici, bio moguć. Nije se moglo računati s tim da će Hrvatska postati zaleđe brigade. Prelasci velikih jedinica preko granice bili bi vrlo riskantni, a povratak 14. divizije u Hrvatsku značio bi veliki neuspeh.¹⁶³

U partizanskom načinu ratovanja od naročitog značaja je ocena kada treba dejstvovati sa udruženim, a kada sa izdvojenim jedinicama. Vojna jedinica privlači neprijatelja kao magnet. A kada ga treba tući, jedinice se udružuju da bi ostvarile premoć. Ali kada neprijatelj prikupi tolike snage da je pobjeda nad njim u datim okolnostima nemoguća, pa čak i da nastane opasnost od vlastitog poraza, tada se partizanske jedinice razdvajaju, pazeći pri tom da se ne usitne previše i ne oslabe unutrašnje veze opšteg jedinstva jedinice. Nadmoćnijeg neprijatelja nemoguće je silom raz-

163 Glavni štab je na to posebno upozoravao 14. diviziju, naročito depešom koja je u diviziju stigla 7. februara 1944. godine: »...Učinite sve da vas Nemci svojim napadima ne prisile na povlačenje u Hrvatsku...« (Zbornik VI-11-32). Četrnaesta divizija je potom 8. februara odgovorila da i ne pomišljaju na povratak u Hrvatsku. Zbornik VI-11-32.

biti. Međutim, uz vlastito razumno udruživanje i to je moguće i to u tolikoj meri da izgubi svaku perspektivu za uspešan nastavak akcije. A ako odustane od gonjenja razdvojenih jedinica i okomi se satno na jednu, ona je sposobnija da izbegne opkoljavanje nego što bi to bila veća jedinica. Pokretljivost jedinice raste sa smanjenjem njenog brojnog stanja.

Za akcije sa razdvojenim jedinicama divizije bilo je više mogućnosti i varijanti. S obzirom na to da je na Bohoru bila Kozjanska četa i da je na terenu, ipak, postojala nekakva krhka politička organizacija otpora, ne bi bilo nerealno na Kozjanskom ostaviti jednu brigadu sa dva bataljona ili jedan samostalni bataljon. Brigada bi se održala na Kozjanskom, istina, vrlo teško ukoliko bi bila sama. Ali bi odlaskom divizije na Pohorje ili u zapadnu Štajersku njen položaj bio znatno lakši. Šta bi učinili Nemci kada bi primetili da je divizija izdvojena? Protiv jezgra (glavnine) divizije morali bi poslati, bez sumnje, najviše svojih jedinica, pa možda i sve jedinice. Ukoliko bi i Nemci razdelili svoju operativnu grupu i podelili je srazmerno prema jedinicama 14. divizije, koje bi i dalje činile dve ili više grupa, izgubili bi svaku mogućnost za opkoljavanje, budući da je karakter štajerskog teritorija takav da za opkoljavanje pojedinih odseka zahteva veće snage, u svakom slučaju, bar onolike kolike su činile nemačku operativnu grupu. Bilo kakav raspored četa da se primeni, ipak bi na usecima i spojevima u obručima bio stvoren tako razređen raspored da bi ga probila svaka partizanska četa. Znači, Nemci bi se morali odreći opkoljavanja, samo bi na pravcima verovatnog kretanja partizana postavljali zasede, dok bi sa ostalim jedinicama morali krenuti u brda za partizanima. Time bi njihove mogućnosti vođenja borbe bile izjednačene sa partizanskim, a početna prednost bi potpuno splasnula. Međutim, ako bi Nemci odlučili da jačim snagama progone samo glavninu divizije, tada bi jedinica koja je odvojena od jezgra imala velike mogućnosti za uspešno izvođenje napada na neprijateljska uporišta.

Razdvajanje u bilo kakvoj formi u tadašnjim okolnostima bilo je celishodno i korisno za 14. diviziju, budući da

prvoga dana nije bilo mnogo ranjenika, koji su bili najveća smetnja pri marševanju i vođenju borbe razdvojenih jedinica.

Tokom dotadašnjih pohoda i marševanja vreme je bilo izuzetno prijatno i pogodno, a sada je već počeo pritiskati mraz (do — 10°C), počela je da duva i bura. Naravno, niko nije mogao proricati kakvo će vreme biti ubuduće. Međutim, 7. februara se nije moglo očekivati ništa sem mraza. Kako će se divizija kretati ako napada veliki sneg? Kako će izmicati neprijateljskom progonjenju, kada će ih Nemcima izdavati vlastiti tragovi?

Komanda 14. divizije se našla pred teškom i sudbonosnom odlukom.

Odlučeno je da divizija dejstvuje udruženo, kao celina, i odabrala je pravac prema jugu, na Bohor, s tim što će nastupi -rudnik Senovo.

Tadašnji komandant 14. divizije Jože Klanjšek Vasja je u svom opisu pohoda 14. divizije za Štajersku, datog 1952. godine, izneo sledeće razloge koji su štab 14. divizije naveli na takvu odluku: »Prema prvobitnom planu, brigadama je određeno da dejstvuju samostalno, ali je već prvi dan borbe pokazao da takva taktika neće valjati. Naime, neprijatelj je nameravao preseći veze među brigadama, opkoliti ih i svaku pojedinačno uništiti. Zbog vremenskih prilika, teškog naružanja i ranjenika, brigade nisu bile sposobne za brzo manevrisanje i probijanje iz obruča. Štab divizije je odlučio da koncentriše sve brigade i tako nastavi borbu«.¹⁶⁴

Tako je 14. divizija 7. februara oko 21.00 čas prikupila svoje jedinice, nakon što ih je izvukla iz borbe, i izvela noćni marš. Tomšičeva brigada se smestila u selima Golobinjek i Žaga, Bračičeva je zauzela položaje iznad ceste Planina—Pilštanj u Podlogu, a Šerčerova se kao zaštitnica zaustavila u Presečnom i Lokama. Štab divizije se smestio na Freder Mauku. Tomšičeva brigada je raspoređena baš na cesti koja iz Planine vodi prema Sevnici, a Bračičeva je budno pazila na cestu Planina—Pilštanj i preprečila je mnogim oborenim stablima. Raspored Tomšičeve i Brači-

164 Jože Klanjšek Vasja, »Junački pohod«, Borec, 1954, str. 52.

čeve brigade bio je ofanzivan i obećavao je žestoke borbe. Sercerova brigada se našla u veoma nezgodnom položaju, pošto se zatekla u Lokama i Presečnom, odnosno između nemačkih jedinica u Planini i jedinica u rejonu ceste Slivnica—Pilštanj. Sa divizijom ili nekom od brigada iz sastava 14. divizije nije imala nikakvu vezu. Brigade su izjutra i popodne 8. februara zaposlele nove položaje. Napravljen je doručak a borci su se odmarali. Naime, taj dan je štab divizije predvidio za odmor.

Nemci su od stanovništva prilično rano saznali¹⁶⁵ da se 14. divizija svojom glavninom pomerila prema jugu, na Bohor, a da se pobočnica (Sercerova brigada, op. aut.) usmerila prema području Loke i Planinske Vasi. Sav njihov jučerašnji trud je, prema tome, bio uzaludan, pa je trebalo sačiniti novi plan za zatvaranje partizanske grupe u obruč. Na napad prema Bohoru nije se moglo misliti. Nije bilo dovoljno vremena, a memačke jedinice na terenu bile su raspoređene bez naročitog reda, kao da je usahnulo tradicionalni nemački smisao za organizaciju. Ali pružila im se zgodna prilika za napad na Sercerovu brigadu, koja se zadesila na prilično nepovoljnim položajima za odbranu. Osim toga, Nemci su računali i na one partizanske jedinice koje bi iz bilo kojih razloga zaostale za divizijom. Zaključili su da unište one partizane koji još nisu prešli cestu Sveti Jurij kod Celja—Pilštanj, s tim što bi istovremeno udaiili prema Sercerovoj brigadi u Lokama i Planinskoj Vasi. Komandant 18. puka poljskih strelaca imao je na raspolaganju sve one jedinice koje su učestvovala u akciji 7. februara, a osim njih, kao ojačanje, prispeo je

165) Toga dana Nemci još nisu znali tačan sastav i jačinu 14. divizije. Podaci koje su davale izbeglice (u većini novomobilizirani) još su bili nepouzdati. Ponekad su izbeglice, bilo svesno bilo nesvesno, Nemce dobro povukle za nos. Na osnovu izjava kulačkog sina Franca Rupa, koga su partizani 1. februara povelili sa sobom i istoga dana ga pustili, partizanska grupa je procenjena na 500 do 600 ljudi, podeljenih u četiri bataljona. »Namera bandita je da unište Donju Štajersku. Vođa bandita je meštanim, starosti oko 35 godina, sa naočarima rožnatih okvira, obojenih brkova i prilepljene brade«. Vidi izveštaj šefa službe bezbednosti za Donju Štajersku od 11. februara 1944 o situaciji. Zbornik VI-11-116.

Skica 4 — Borbe i pokreti 14. divizije tokom 7. i 8.02. 1944. godine

još i izviđački divizion podoficirske škole 18. vojnog okruga, koji je brojao dva oficira, te 160 podoficira i vojnika. I vođi vermanšafta, Steindlu, uspelo je da popuni svoju vojsku, tako da je stavio na raspolaganje 15 oficira i 945 vojnika.¹⁸⁸ Sve nemačke jedinice su u organizacionom pogledu bile usitnjene. Potpukovnik Pallua-Gall je zbog toga naredio da se obrazuju borbene grupe. Tako je formirana borbena grupa Lojewsky (nazvana po zapovedniku) od čete tenkovskih lovaca i akcione baterije 438. divizije posebne namene. Obe jedinice su bile motorizovane (oba topa su prevožena kamionima). Po vatrenoj moći, ta grupa je bila udarna pesnica nemačkog štaba. Bila je i veoma pokretljiva, zbog čega se mogla brzo prebacivati na najvažnije pravce linija zaprečavanja. Grupu Frühwirt (Frühvirt) činile su 2. i 3. četa 922. bataljona poljskih strelaca i 18. lovačkog odreda. Bila je to izrazito pešadijska jedinica. Bobena grupa Kalmbach je u svom sastavu, takođe, imala jedinice poljskih strelaca (3. četa 649. bataljona i 2. četa 611. bataljona), što znači da je i ona bila pešadijskog sastava.¹⁶⁷

Potpukovnik Pallua-Gall je svoje komandno mesto oko 16.00 časova premestio iz Slivnice u Planinu. Raspolagao je vojskom od 1 120 ljudi, čime je ostvario povoljnu nadmoć — dva na jednoga.

Najpre je prva borbena grupa iz Pilštanja prodrla prema Gubnu (grupa Frühwirt). Pošto nije naišla na partizane, priključila se borbenoj grupi Kalmbach, pa zajedno

166 Tajnom zapovesti vođe vermanšafta Štajerskog otadžbinskog saveza od 10. februara 1944. konstatovano je da su 8. februara bila sakupljena sledeća novoizabrana odeljenja za gonjenje: vermanšaftsko uporište Maribor — grad 150, okolina 120 ljudi; u ostalim uporištima bilo je, u Slovenjgradecu 60, Brezicama 200, Ptuj — severno 40 i južno 40 ljudi.

Borbena zadatak je bio uništiti jaku bandu 14. hrvatske divizije od 200 do 300 ljudi, zaštititi stanovništvo i sprečiti dalje nasilje. Zbornik VI-11-114.

167 Bobena grupa Lojewsky imala je pet oficija i oko 140 podoficira i vojnika. Bobena grupa Frühwirt imala je dva oficira i oko 150 podoficira i vojnika. Bobena grupa Kalmbach je, međutim, imala tri oficira i približno 160 podoficira i vojnika.

sa njom krenula prema položajima Šercerove brigade, čisteći usput teren. Nemački operativni štab je borbenu grupu Lojewsky iz Planine uputio cestom prema Svetom Vidu, kako bi sprečila prebacivanje brigade na Bohor. Međutim, borbena grupa je zalutala prema Sevnici.¹⁰⁸ Šercerova brigada je celi dan uzaludno očekivala naređenja iz divizije, pa je tek oko 11.00 časova noću, između Svetog Vida i Zagorja, krenula na Bohor.¹⁶⁹ Bračičeva brigada je do kasno u noć napadala nemačke jedinice koje su pokušavale prođreti cestom iz Planine u Zagorje i ukloniti sve prepreke.

U ratnom dnevniku 18. puka poljskih strelaca, borba borbene grupe Lojewsky sa partizanskom zasedom kod Zage opisana je otprilike ovako:

»Baterija je imala premalo ljudstva da bi osigurala Sveti Vid. Kada je kamionima otišla iz Planine« (ratni dnevnik ne spominje četu 48. bataljona tenkovskih lovaca, koja je ulazila u sastav borbene grupe Lojewsky, op. aut.), »nekoliko kilometara južnije upala je u zasedu. Partizani su otvorili vatru sa 6 do 8 puškomitraljeza i minobacačima. I pored snažne vatre, uspeli smo istovariti iz kamiona jedan top i pripremiti odgovarajuću municiju. Tom prilikom smo zadobili prve ranjenike. Čim je top bio postavljen u položaj za gađanje, otvorili smo vatru po ivici šume koja se nalazila ispred nas. . . Sukob je trajao dva sata.

168 »Borbena grupa Lojewsky je na cesti Planina—Sveti Vid zabunom krenula prema jugu, odnosno Sevnici, pa je zbijenom kolonom kod pilane upala u jaku banditsku grupu«. Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141.

169 Prema podacima Mihe Buatre Aleksa, Šercerova brigada se zadržala u Presečnom, pošto je komanda 14. divizije tokom marša izmenila plan. Prema prvobitnoj zamisli, Šercerova brigada je trebalo da ostane u Presečnom, a negde u blizini našla bi se Tomšičeva brigada i štab divizije. Kuriri koji je trebalo da Šercerovoj brigadi donesu naređenje za nastavak marša prema Bohoru, nisu našli brigadu, pa je ona ostala u Presečnom, a naređenje za pokret joj je uručeno tek 8. februara oko devet časova naveče. Tadašnji politički komesar brigade Miha Butara Aleks kaže da Nemci nisu napali brigadu, već su šercerovci tukli Nemce minobacačima (iz razgovora Mihe Butare sa autorom). Nemački izveštaji govore samo o manjim sukobima sa Šercerovom brigadom.

Rezultat: dva mrtva i 11 ranjenih.¹⁷⁰ Ranjen je i poručnik Weh, koji je prvi komandovao baterijom. Gubici bandita: 16 mrtvih. . . Ispaljeno je 30 granata. . .¹⁷¹ Kada je borbenoj grupi uspelo da se povuče i izvuče iz borbe, vratila se i naveče istoga dana stigla u Sveti Vid, tako da zbog zakašnjenja nije ispunila zadatak«.

Franc Sterle, koji je u to vreme bio u Tomšičevoj brigadi, kaže:

»... Jedinice naše brigade su napale švapsku motorizovanu kolonu. Uništile su jedan tenk, tri kamiona, jedan motocikl, a ubile preko 50 Nemaca. Borbe su bile veoma oštre i trajale su do kasno u noć. Naši su na juriš proterali neprijatelja i malo je nedostajalo pa da zarobe i jedan top. . . Strah, na koji do tada crnački vojnici nisu bili naviknuti« (u Štajerskoj, op. aut.), »ispunio je svako uporište i neprimetno se širio čak i u krugovima rukovodstva. Izmučeni i prozeblji pogođeni smo zbijeni u štaglju (senari) radi odmora. Naši ležajevi su bili pod dragim nebom. . . Bili smo zadovoljni bar time što smo pod sobom imali dovoljno slame. Spavali smo slatko. . .«

Bila je to dobra lekcija za Nemce.

Toliko o značajnim borbama toga dana. Stab 18. puka je posle podne i tokom večeri ovako rasporedio neke svoje jedinice: izviđački eskadron podoficirske škole 18. vojnog okruga, koji je u 16.10 časova stigao u Planinu, obezbeđivao je cestu Sentjur kod Celja—Planina, kako bi sprečio napad Sercerove brigade na Planinu ili njen prodor prema zapadu. Vermanšaft je zatvorio cestu Prevorje—Pilštanj prema istoku, da bi istovremeno sprečavao prelaz zaostalim partizanskim jedinicama. Borbena grupa Kalmbach je, u toku noći posle borbe sa Sercerovom brigadom, kod Svetog Vida zatvorila cestu prema Grabnama, kako bi onemogućila partizanima prelazak na Bohor.

170 Pomenuti gubici se odnose samo na akcionu bateriju 438. divizije posebne namene. Nema podataka o gubicima čete 48. bataljona tenkovskih lovaca, koja se nalazila na čelu kolone i bila izložena najžešćoj vatri.

171 Odlomak iz ratnog dnevnika 18. puka poljskih strelaca od 1. do 29. februara 1944. godine, Zbornik VI-11-147.

Nemački gubici: 7 mrtvih i 20 ranjenih (približno).

Četrnaesta divizija je imala 6 mrtvih, 12 ranjenih i 6 nestalih.

Zaključci

U Žusemu je za 14. diviziju nastupio najsudbonosniji trenutak, s obzirom na to da se morala odlučiti kako da nastavi borbu i marš. Ta odluka je imala sudbonosne posledice.

Cilj odluke za pokret cele divizije prema jugu bio je da se iskoristi prednost na Kozjanskom, koja je zađobijena ostvarenim iznenađenjem. Ta odluka je svakako bila pod uticajem zamisli Glavnog štaba Slovenije da treba dejstvovati u istočnoj Štajerskoj. Divizija nije pratila procenu stvarnih prilika, stvarne situacije. Tako je došla u situaciju u kojoj je, istina, ostvarila lepe uspehe i stvorila uslove za ponovni ustanak kozjanskog stanovništva, čak i odlučujuće, alii je zbog vremenskog zakašnjenja omogućila neprijatelju da prikupi sve raspoložive snage i da postepeno počne preuzimati inicijativu. A sama je, iz dana u dan, padala u sve teži i teži položaj.

Zbog neprekidnih borbi brigade su se slabo hranile. Počelo je i snežiti, pa je sneg smanjio vidljivost i ometao kretanje. Stegnuo je jak mraz. Divizija još nije «imala priliku da dođe do obuće i odeće za borce. Nedostatak terenske obaveštajne mreže otežavao je delovanje 14. divizije, iako je ona tražila nekakvu nadoknadu za to korišćenjem obaveštajnih i izviđačkih patrola. Sve te neugodnosti bile su prvi znaci teškoća koje će zadesiti 14. diviziju u Štajerskoj.

Nemačke jedinice su sa nestrpljenjem nasrtale na diviziju da bi ju što pre uništile. A piri tom su bile same tučene. Ceo njihov borbeni raspored bio je veoma zamrešn. Nemački operativni štab još uvek nije poznavao svog neposrednog protivnika, pa je zato nerealno procenjivao situaciju.

3. ZIMA SE UMEŠALA U BORBU

(8. i 9. februara 1944. godine)

Prava zima — ono čega su se partizani najviše bojali i od čega su do sada bili pošteđeni — počela je 8. februara 1944. popodne. Prvo je počeo padati sitan sneg, a zatim je postajao sve gušći i gušći. Vetar je nosio zaleđene oštre pahuljice. Uskoro je sva priroda bila u belini; oko četiri časa posle podne već su se ugibale žice između telefonskih stubova i počele se kidati pod težinom snega. Popodne, kada se štab 18. puka poljskih strelaca preselio u Planinu, ustanovio je da su sve javne telefonske veze prekinute, a kuriri na motociklima su predveče uzaludno pokušavali da se probiju kroz debele snežne namete nastojeći da izvrše svoje zadatke. Do večeri je napadalo oko 30 om snega, a na Bohoru sneg je bio debeo čak 40 cm. Živa u termometru je pala na —10 do —15°C. Vidljivost se osetno smanjila, a mairkacije pokraj puteva zatrpane su snegom. Mnoge nemačke jedinice tokom akcije nisu uspele blagovremeno pronaći svoje ciljeve. Izveštaji nisu dolazili, zapovesti su ostajale na putu. Sneg je narušio organizovanje komandovanja. Tan» gde su Nemci bili u akciji, nastao je zastoj, a pongde je dolazilo i do nereda. Nemačke jedinice su se pred mrazom sklanjale po selima.

Partizanske jedinice, koje su se kao osiguranje nalazile na položajima, ložile su vatre radi zagrevanja, a stražari su poskakivali u mestu da bi se odbrinili od hladnoće. Samo poneki partizan je imao sreću da se nađe u zavetrini, u dobro založenim kućama bohorskih siromašnih seljaka ili šumskih radnika.

Štab 14. divizije bio je zabrinut. U borbu protiv nje krenuo je još jedan neprijatelj. U početku i nije bio toliko strašan, s obzirom na to da je divizija i pored dugotrajnih marševa bila još krepka, zdrava i nabijena borbenim moralom. Ali šta će biti ako zima duže potraje? Kako će se kretati po dubokom snegu i mrazu? Kako će prenositi ranjenike, teški tovar sa naoružanjem i municijom i kako će se tako opterećena boriti i izmicati nadmoćnijem neprijatelju?

Danas se u borbu umešala zima, a sutra se može pokazati da je ona ljući protivnik od samih Nemaca.

Osmog i 9. februara divizija je napokon uspostavila vezu sa kozjanskom četom, koja je brojala 11 boraca i kojom je komandovao Janez Rožman. Politički komesar bio je Marjan Jerin. Diviziju su na Bohoru posetili i politički aktivisti. Komandi divizije se prijavio i zamenik političkog komesara Matevž Hace, koji je bio na partijskom kursu u Dolenjskoj i koji je preko štaba IV operativne zone doputovao na Bobor. Sa njim je došao i Tone Turnher, pomoćnik političkog komesara Bračičeve brigade.

Četvrta operativna zona se ponovo javila. Ali nisu došli ni komandant ni politički komesar zone. Bilo bi normalno da je bar jedan od njih izašao na granicu svog operativnog područja i pozdravio proslavljenog gosta, jer nije bilo teško zaključiti da će upravo on odigrati odlučujuću vojno-političku ulogu u Štajerskoj. Lični kontakt između komande 14. divizije i komande IV operativne zone bio bi neophodan i koristan za dalji razvoj operacija i za utanačenje sadejstva. Poznavanje situacije, iskustva i ideje starešina štajerske operativne zone bili bi veoma korisni za 14. diviziju, budući da se divizija uputila u pokrajinu koju je nedovoljno poznavala, dok je rukovodstvo zone dugo boravilo u Štajerskoj pa je dobro poznavalo neprijatelja, njegove metode, taktiku i snagu. Ako su imali kakve zamisli u vezi dejstava divizije, morali bi ih lično obrazložiti i, uz puno razumevanje zadataka koje je imala 14. divizija, svojim ličnim uticajem pripomoći da se sačini najbolji plan dejstava svih partizanskih jedinica.

Zamisao IV operativne zone o rasporedu jedinica 14. divizije u Štajerskoj, o čemu su raspravljali u štabu, bila je da jedna brigada 14. divizije ostane na Kozjanskom (Bohor), druga brigada da pođe na Pohorje, dok hi jedna brigada sa štabom divizije produžila put prema Savinjskoj dolini. Ta brigada bi ostala u rejonu gornja Savinjska dolina—Dobrovelj—Menina planina—Tuhinjska dolina. Franc Godler Blisk, komandant relejnih stanica, doveo bi štab divizije na Moravšku. Putem bi sredio sve za dobro funk-

oionisanje relejnih veza i dogovorio se da se kuriri relejnih stanica ne koriste kao vodiči brigadama.¹⁷²

Koordiniranje između jedinica IV operativne zone i 14. divizije na sebe je preuzeo Glavni štab, mada se moglo odmah oceniti da je takav prilaz prilično manjkav, s obzirom na to da se zbog udaljenosti štab nije mogao pravovremeno obavješavati o zbivanjima. Zato i nije mogao uticati na razvoj borbi. Jedna radio-stanica kojom je raspolagala 14. divizija nije bila pouzdano sredstvo za održavanje veze. Samo depešama se ne može uspešno rukovoditi. A veza u trouglu Glavni štab—IV operativna zona—14. divizija bila je toliko spora da se pokazala potpuno neefikasnom. Stoga je Glavni štab 14. diviziji, uglavnom, slao savete i davao moralnu podršku, ili ju je kraćim rečenicama podsticao na akcije. Sedmog februara 1944. Glavni štab je pozvao 14. diviziju i stavio joj u zadatak da uspostavi kontakte sa Pohorskom brigadom (kod nje se tada nalazio komandant IV operativne zone), a 9. februara joj naredio da odmah likvidira manja neprijateljska uporišta, pre nego što se ova ojačaju i utvrde: »Odmah uništite železničke stanice na Južnoj pruzi, pre nego budu zaposednute. Uputite stalnu minersku desetinu na prugu. Požurite. Brzina je najvažnija.«¹⁷³ Podsetio je diviziju i na njen prvi zadatak: »Najvažnije je izvršiti mobilizaciju. Koliko ste već?«¹⁷⁴ Izveštaji koji su iz divizije upućivani Glavnom štabu precizno su navodili pojedine detalje i činjenice iz borbi, ali nisu davali celovitu situaciju niti njen mogući uticaj na buduće operacije. Tako je Glavni štab u svojim procenama situacije najčešće zaostajao za događajima.

Glavni štab se mnogo trudio da razgiba jedinice IV operativne zone. To mu je delimično i uspelo. Najaktivnije su bile minerske čete na železničkim prugama Ljubljana—Zidani Most, Zidani Most—Celje i Maribor—Dravograd. Oisraog februara 1944. u vazduh je bačena železnička pruga kod Fale (saobraćaj je bio odmah uspostavljen),¹⁷⁵ a istoga

172 Podaci iz razgovora autora sa Mitjom Ribičičem.

173 Depeša Glavnog štaba NOV i PO Slovenije 14. diviziji (9. februara 1944). Zbornik VI-11-34.

174 Isto.

175 Zbornik VI-11-129.

dana oba železnička koloseka između Poganika i Kresmica. Noću 8/9. februar 1944. borci Dolenjskog odreda su uništili rudnik olova kod Litije. Potopili su ga vodom. Druge jedinice toga odreda su, opet, izazvale iskliznuće dva voza.^{7C} Desetog februara minerska četa IV operativne zoine digla je u vazduh oba železnička koloseka između železničkih stanica Sava i Litija, tako da je saobraćaj u oba smera noko vreme bio u prekidu.¹⁷⁷ Ni Šlanderova brigada nije mirovala. Devetog februara vodila je žestoke borbe na grebenu Kozjaka kod Motnika, Stare Vasi, Kammika, na Mentimi planini i u Šmartnom kod Tuhimja.¹⁷⁸ Tako se IV operativna zona uključila u plan koordiniranih akcija svih jedinica u Štajerskoj i, bez sumnje, doprinela usporavanju tempa nemačkog pritiska na 14. diviziju. Diverzantske akcije na železničkim prugama i na industrijskim postrojenjima bile su izvanredne, ali su Nemci odmah popravljali pruge, prilagođavajući dinamiku saobraćaja prema nastalim rušenjima. Uspevali su da održe saobraćaj na svim prugama, bez angažovanja dodatne vojne i policijske snage za obezbeđenje pruga. Glavne snage u Štajerskoj su, ipak, bile Šlanderova i Zidanšekova brigada. Njihovo prisustvo je trdbalo da olakša aktivnost 14. divizije. Trebalo ih je pomeriti bliže diviziji. Ali to se nije dogodilo. Šlanderova brigada je ostala daleko na zapadu, a Zidanšekova je bila na Pohorju i rešavala teškoće koje inače nastaju pri rađanju nove, mlade brigade.

Četrnaesta divizija je pripremala napad na Senovo. Dotadašnji položaji su bili nepovoljni kao polazište, pa je komanda noću 8/9. februara pregrupisala brigade. Šercerova brigada se, kao što smo videli, tek oko ponoći počela uspinjali padinama Bohora i posle napornog marša smessila se u Glažuti, ma jugozapadnoj strani Bohora. Tomšičeva brigada je zaposela sela Zalog i Mrzla planina. Bračičeva je ostala ma starim pozicijama u Podlogu i ma Freder Mausu, dok se komanda divizije sa ranjenicima preselila u Plešivec. Planom divizije za taj dan bilo je određeno da se Šercerova i Tomšičeva brigada odmaraju i da se pripremaju za noćnu akciju. Tamo gde su se nalazile te dve bri-

176 Zbornik VI-44-45.

177 Zbornik VI-11-56.

Skica 5 — Borbe i pokreti 14. divizije tokom 8. i 9. 02. 1944. godine

gade, bili su povoljni polazni položaji za napad prema dolini. Bračičevoj brigadi je, međutim, bio poveren zadatak da osigurava Bohor sa severa, pošto za noćnu akciju nije dobila neki osobito težak zadatak.

Nemcima je 8. februara partizanska divizija nestala na Bohoru. Izgubili su kontakt sa njom, pa su se odlučili da ga nekako ponovo uspostave. Već sledećeg dana izjutra na Bohor su uputili izviđački odred poručnika Hartunga iz sastava Kalmbachove borbene grupe (jedan oficir, tri podoficira i 36 vojnika).¹⁷⁹ Odred je na zadatak krenuo oko šest časova izjutra, i to iz Planine, pored Žage, prema vrhu Bohora. Putem je naleteo na delove Tomšičeve brigade i posle kraćeg sukoba krenuo napred. Oko podne je zaposeo najvišu tačku Bohora (kota 1 023 m). Odred je raspolagao radio-stanicom, pa je preko nje dobio naređenje da nastavi pokret i da se poveže sa borbenom grupom Frühwirt, koja će sa severa prodreti na Bohor. Na dostignutim položajima trebalo je da se rasporedi u obliku ježa i da tamo prenoći.¹⁸⁰ Poručnik Härtung je veoma oprezno vodio svoj odred po dubokom snegu i, zaklanjajući se šumom na grebenu Bohora, uspešno izmicao partizanskim jedinicama. Tako su se njegove patrole potpuno neopaženo privukle u neposrednu blizinu Plešivca, gde se nalazila komanda divizije. Zarobili su kozjanskog aktivistu Dušana Luskara.¹⁸¹ Naveče je Dušan uspio da pobjegne i da obavesti diviziju o nemačkim izviđačima.

Borbena grupa Frühwirt, koja je 8. februara izjutra obrazovana od 2. i 3. čete 922. bataljona poljskih strelaca i 18. lovačkog odreda, popodne 9. februara je upućena na Bohor. Kod Freder Mause je naletela na Bračičevu brigadu. U nešto dužem i žestokom okršaju Bračičeva brigada ju je odbacila sa Bohora u dolinu. Veoma iscrpljeni povukli su se u Sveti Vid. Izgleda da je uzrok poraza bila slaba povezanost sa akcionom baterijom 438. divizije posebne namene, zbog čega nisu imali pomoć teškog naoružanja.

178 Zbornik VI-11-46.

179 Bio je to školski vod 649. bataljona poljskih strelaca.

180 Odlomak iz ratnog dnevnika 18. puka poljskih strelaca. Zbornik VI-11-147.

181 Stane Terčak, »Sa Četrnaestom divizijom u Štajerskoj«, prilog u listu »Večer« od 9. februara 1954. godine.

Tako je izostalo i njihovo povezivanje sa izviđačkim odredom poručnika Hartunga, koji je preko svoje radio-stanice verovatno navodio Frühwirta u napad pravo na Komandu 14. divizije. Poginula se četiri, a ranjeno 14 pripadnika borbene grupe Frühwirt. Morala ih je ostaviti na poprištu. Ta sudbina je zadesila i zapovednika 18. lovačkog odreda, poručnika von Ritsehla (Ričla).

I Bračičeva brigada je u toj borbi imala teške gubitke. Između ostalih, pogođen u glavu, poginuo je komandant 3. bataljona Bogdan Marčenko Tiger, đak iz Ljubljane. Poginula su tri, a zarobljeno je i nestalo dvanaest boraca Bračičeve brigade. Brigada je zaplenila jednu strojnicu (mašinku), šest pušaka i nešto opreme.¹⁸²

Borbu kod Freder Mause opisuje dr Ivan Kopač Pauček, lekar u Bračičevoj brigadi. On kaže da je komandant 13. brigade, major Ivan Bobnar Gedžo, koji je mnogo brinuo za svoje ranjenike i bolesne, za sanitet odredio jednu usamljenu kolibu u podnožju nekakvog brega pod Freder Mausom. Trebalo je da se ranjenici i bolesnici odmore tu u pokretnoj ambulanti. Siromašna stara vlasnica kolibe sa radošću im je sčuvala kukuruznu puru, dobro zamašćenu, verovatno, poslednjim čvarciima. Ali, ambulanta je iznenada napadnuta, pa su je morali prebaciti na bezbednije mesto. Putem su izgubili ranjenog Draga Bernarda, bolničara i zubara. Oko tri časa posle podne, baš kada je ručak pripremljen, na novom mestu razmeštaja ambulantu su ponovo napali Nemci, koji su se »fanatičnom hrabrošću zaleteli u nas«.¹⁸³ Za trenutak su potisnuli partizane nazad. Međutim, komandant brigade Franc Bobnar Gedžo, ne mareći za tanad, prikupio je borce za protivnapad. Drugovi Gedžo, Bune i Tiger, predvodeći svoje borce, jurišali su na fanatizovane Nemce. Esesovci su se tvrdokorno održavali na svojim položajima. Tek kada su uvideli da se prema njima kreće razjarena masa borbom usplamtelih partizana, koje nikakva vatra ne može zaustaviti, počeli su panično bežati. U šumi je zauvek ostalo mnogo Nemaca. Među njima je bio i njihov komandant, pun Hitlerovih odliko-

182 Izveštaj štaba 14. divizije, Zbornik VI-12-8.

183 Bio je to 18. lovački odred, popunjen od odabranih vojnika.

vainja. Blizu njega, smrtno pogoden u glavu, ležao je Tiger, komandant 3. bataljona Bračićeve brigade.

Iza debele bukve bilo je hir-urško previjalište. Tu su tokom borbe navraćali ranjenici, sami ili su ih donosili bolničari ili bolničarke. Uz zujanje tanađi previjane su im rane i pružana druga lekarska pomoć.¹⁸⁴

Pored te, Nemci su poduzimali i druge akcije. Odeljenje vermanšafta sa dva policijska izviđačka oklopna automobila,¹⁸⁵ izjutra je upućeno iz Planine prema Pilštanju. Pošto su na cesti naišle na mnogo dobro branjenih prepreka, zbog čega nisu mogle nastaviti put, te snage su se vratile nazad u Planinu. Organizovana je nova borbena grupa Lüttich (izviđački eskadron podoficirske škole 18. vojnog okruga, četa 48. bataljona tenkovskih lovaca, policijski izviđački oklopni automobili, akciona baterija 438. divizije posebne namene i vermanšaft štandartenfirera Wdlfa).¹⁸⁶ Cestom preko Zagorja prodrła je do Pilštanja i odbacila delove Bračićeve brigade koji su branili prepreke na cesti. Za taj posao joj je bio poireban ceo jedan dan. To je do tada bila najjača borbena grupa, sa izuzetno snažnim naoružanjem. Bila je angažovana necelishodno — za otklanjanje prepreka. Naveće, grupa je duž ceste organizovala devet jakih uporišta, sa namerom da diviziji spreči povratak prema severu.

Borbena grupa Kalmbach upućena je istočno od Planine, gde je 8. februara Sercerova brigada vodila borbe sa zadatkom da pretrese teren i uništi partizanske grupe ukoliko ih tamo još ima. Oko dva časa posle podne, grupa se vratila u Planinu, pošto nigde nije naišla na partizane, i tu je zadržana u rezervi.

Druga četa 649. bataljona je na cesti Planina—iSevnica organizovala uporište kod Žage i Vejice, kako bi onemogućila partizanima prodor prema zapadu.

184 Dr Ivan Kopač Pauček u časopisu »Priroda, čovek i zdravlje« od 1952. godine.

185 Ta dva oklopna automobila bila su upućena iz Ljubljane sa posebnim zadatkom i privremeno podređeni operativnoj komandi za borbu protiv 14. divizije. Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141.

186 U borbenu grupu Lüttich bila je uključena i cela borbena grupa Lojewsky. i•

Na istoku su se delovi vermanšafta, žandarmerije i pogranična carinska zaštita dobro ukopali i još uvek branili prelaze prema Hrvatskoj.

Na dan 9. februara 1944. neprijatelj je raspolagao vojskom ukupne jačine od 2 001 borca. Znači, nešto manje nego prethodnog dana, budući da su nemačku operativnu grupu napustili policijska četa i jedan policijski vod.

Zaključci

Više nije bilo nikakve sumnje: sneg i mraz su najavljivali da će vreme u februaru biti nepovoljno za vojevanje. Četrnaesta divizija je još bila u stanju i imala mogućnosti da sa Bohora ode prema zapadu, s obzirom na to da je Savinjska dolina bila slabo zaposednuta.

Novonastale okolnosti upućivale su 14. diviziju prema zapadu: snežne vejavice i mraz, iscepana odeća i obuća, mnogo ranjenika koje nisu mogli ostaviti, prevelika potrošnja municije i nedostatak hrane (nedovoljna ishrana).

Na prvi pogled, plan divizije za napad na Senovo imao je mnogo nedostataka. Zašto bi se brigada uputila u dolinu kada preti opasnost da Nemci zaposednu greben Bohora i time otežaju povratak brigade. Međutim, u uslovima partizanskog ratovanja uvek su prihvatani planovi koji su neprijatelju, sa taktičkog stanovišta, izgledali neizvodljivi.

Nove bitke su za Nemce bile nova škola. Shvatili su da sa jedinicama i tehnikom kojom su raspolagali ne mogu izaći na kraj sa partizanima. Navodimoi deo Treeckovog izveštaja, koji na samokritičan način ocenjuje neuspehe: »Taj dan izrazitih neuspeha pokazao nam je da angažovane snage, koje su, istina, bile ojačavane raznim jedinicama i delovima jedinica, nisu sposobne uspešno voditi borbu sa jakim, vojnički organizovanom, dobro naoružanom i solidno vođenom banditskom grupacijom, da naše jedinice u većini slučajeva nisu dorasle za vođenje borbe u planinama i da nedovoljna sredstva za rukovođenje onemogućavaju pravovremeno i uspešno izvršavanje naših mera«.¹⁸⁷

187 Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141.

Trebalo je, dakle, obezbediti nove jedinice, ubrzati tempo njihovog prikupljanja, pobrinuti se za zimsku opremu i tehnička sredstva za čišćenje cesta, budući da je gotovo celokupna motorizacija zaglavila u snegu.

4. NAPAD ČETRNAESTE NA RUDNIK SENOVO

(9. i 10. februara 1944. godine)

Četrnaesta divizija je 9. februara 1944. zaposela položaje na Bohoru u obliku trougla. Time je bila obezbeđena sa svih strana, a Šercerova i Tomšičeva brigada su istovremeno obezbedile povoljne polazne položaje za napad na Senovo. Bilo je dovoljno da se spuste južnim kosama Bohora i udare na važan rudarski centar, koji je nemačku industriju snabdevao ugljenom.

Na prvi pogled, napad na Senovo je izgledao riskantna akcija. Svud uokolo divizije se već nagomilalo mnogo nemačkih jedinica, koje su svakim danom postajale agresivnije. Senovo leži na vrlo nepovoljnom terenu. Na jugu se nalaze teško prolazne prepreke: Sava i obezbeđena željeznička pruga. Za leđima 14. divizije biće Bohor. Sta bi se dogodilo ako bi ga Nemci noću zaposeli i napali partizane pri njihovom povratku iz akcije? Bacili bi ih u dolinu i opasno sabili uz Savu. Međutim, divizija zbog toga nije bila mnogo zabrinuta. Znala je da Nemci, zbog dubokog snega li svoje tradicije, prema kojoj su svoje akcije izvodili samo danju, neće ići na Bohor. A kada svane, brigade će već biti na najvišim, bezbednim grebenima. Zabrinjavalo je samo to što će se divizija posle senovske akcije čak tri dana zadržati na Bohoru. Time će se Nemcima pružiti prilika da dobro pripreme opkoljavanje i novi napad.

Sta je 14. divizija očekivala od napada na -rudnik u Senovu?

Pre svega, to bi bio uvodni napad na instalacije neprijateljevih rudnika.

Divizija će pokušati da ih potpuno uništi, posle čega bi izvršila mobilizaciju rudara. Osim toga, taj bi napad bio manevar koji bi privukao Nemce na Senovo. Za to vreme

divizija bi otišla prema zapadu, izvukla se ispred nemačkog gonjenja i tako obezbedila potrebno vreme za odmor, budući da je još od 6. februara učestvovala u neprekidnim borbama i bila u pokretu. Bila je umorna, izmučena, gladna i neispavana. Trebalo je pronaći kraj gde će se dobro najesti i u miru spavati. To je bilo moguće samo ukoliko napadne na neku osetljivu neprijateljevu tačku, pa se zatim izvuče i usiljenim maršom oslobodi (otrese) nemačkih jedinica. Prema procenama rukovodstva 14. divizije, napadom na Senovo divizija bi zadržala inicijativu.

Divizija je donela sledeći plan za napad na Senovo:¹⁸⁸ delom svojih jedinica Serčerova brigada bi napala rudnik Raštanj (to je deo senovskog rudnika), dok bi drugim delom jedinica obezbeđivala akciju sa istoka i napala posadu u selu Koprivnica.

Tomšičeva brigada bi na položajima između Senova i Rajhenburga (sada Bistrica) s juga štitila izvršenje akcije, posle čega bi uništila rudnik u Senovu.

Bračičeva brigada, koja tokom dana nije učestvovala u borbama i koja se nalazila u selu Zalog (na jugoistočnoj strani Bohora), trebalo je da uništi žandarmertijsku stanicu u Zabukovju i da istovremeno spreči neprijateljjev prodor iz Planine i zaposedanje ceste Planina—Sevntica.

Naveče su se partizanske jedinice neopaženo ubacile u dolinu i otpočele napad na svoje ciljeve. Napad je iznenadio neprijatelja. Nemci nisu imali na raspolaganju posebne jedinice za odbranu Senova.

Jedinica Serčerove brigade koja je pošla u napad na posadu u Koprivnici, kod Velikog Kamena je naletela na zasedu vermana, pa zbog toga nije mogla ispuniti svoj zadatak. Borba sa zasedom trajala je od jedanaest časova naveče 9. februara do tri časa izjutra sledećeg dana. Poginula su dva vermana, jedan je teško, a jedan lakše ranjen. Jedinice Serčerove brigade, koje su bile određene za izvršenje napada na Raštanj, ostvarile su uspeh — uništile su mnoge rudničke instalacije i nanele veliku štetu.

Bračičeva brigada se svečera uzalud spustila u selo Zabukovje, s obzirom na to da su žandari još ranije napu-

¹⁸⁸ Prema Klanjšekovom izveštaju, Vojnoistorijski glasnik br. 4 od 1953. godine.

Skica 6 — Napad 14. divizije na Senovo, noću 9/10. februara 1944. godine

stili svoju stanicu. Zato je brigada razrušila žandarmerijsku stanicu, u jednoj trgovini izvršila rekviziciju i porušila zgradu opštine.

Treći bataljon Tomšičeve brigade zaposeo je povoljne položaje nešto severnije od Brestanice. Nemci su na brzu ruku prikupili izvestan broj vermana, žandara, pionirski vod zaštitne policije i dva tenka. Sve napade tih snaga tomšičevci su odbili i pri tom oštetili oba tenka¹⁸⁹ i uništili jedan kam/ion.¹⁹⁰ Pred zoru, Nemci su u Bresfearaicu uputili oklopni voz sa teškim minobacačem za vlastito obezbeđenje, jer su se plašili da ga partizani ne zarobe. Tako bi se električna centrala našla u velikoj opasnosti. Desetog februara, oko sedam časova izjutra, u Brestnicu je stigao vod 19. SS policijskog puka iz Novog Mesta (oko 30 ljudi). Obezbeđivao je električnu centralu.

Prvi i 2. bataljon Tomšičeve brigade su u Senovom napali žandarmerijsku stanicu i rudnik. Žandari su se uspešno odupirali,¹⁹¹ ali su u rudniku tomšičevci napravili veliku štetu.

Detaljan izveštaj o> akciji 14. divizije na Senovo podneo je komandant policije za osiguranje i službe bezbednosti u Donjoj Štajerskoj. Iz njega se može sagledati tok napada i nastala šteta.

189 Prema izveštajima Tomšičeve brigade i 14. divizije.

190 Franc Sterle piše da su borci 3. bataljona Tomšičeve brigade, dok su držali zasedu između Senova i Rajhenburga, na položaj doneli naramak slame i tako ublažavali san. Mali rudarski voz je iz Senova dovezao ugalj d malo duvana. Sve to je palo u ruke partizanima, koji su kasnije zavijali neobično debele cigarete. Jože Lepin Ris, zamenik komandanta Tomšičeve brigade, koji je tada bio kod 3. bataljona, kao nekadašnji strojovođa, poterao je voz punom parom prema Rajhenburgu, istina, bez strojovođe. Drugarice iz obližnje kuće skuvale su čaj, te su se partizani okrepili. . . Kada su se od Rajhenburga približili tenkovi, Ciril, koji je bio svega 35 metara udaljen, sa 13 metaka je probio jednome oklop. Ciril je ranjen, ali i tenkista. Nemci su napadali sve jačim snagama. Kada se borba razbukovala i pošto su Nemci dobili novu pomoć, stiglo je naređenje za povlačenje, koje je pod zaštitom jutarnje magle bataljon neopaženo i izvršio. Zatim je još jedan tenk naleteo na minu i začula se snažna eksplozija. Franc Sterle, »Među proleterima«.

191 Žandari su se na gornjem spratu žandarmerijske stanice, koja je bila ozbiljno oštećena, žestoko branili. U izveštaju šefa službe bezbednosti za Donju Štajersku od 11. februara 1944. kaže se da su imali jednog mrtvog i jednog ranjenog. Zbornik VI-11-116.

»Partizanska grupacija, koja je u večernjim časovima 9. februara 1944. napala rudnik EV — Süd (Jug) u Rajhenburgu«, kaže se u izveštaju, »potpuno je uništila uređaje za spuštanje u rudarska okna u Zaklu i zapalila elektromotor dizalice. U odeljku za provetravanje minirali su i potpuno onеспosobili kompresor jačine 1 300 m³/h. Sastavne delove kompresora 'Borsig' od 8 000 m³/h oštetila je vatra, pa će se morati zameniti novima. Skladište eksploziva je ispražnjeno. Prekinute su telefonske linije i presečen električni vod. Zadržani su radnici koji su se posle smene vraćali kućama i pušteni tek sledećeg jutra. Žandare u žandarmerijskoj stanici su pet puta bezuspešno napadali. Iz prodavaonice komzumnog društva odneli su hranu, odevne predmete i obuću. Zaplenili su radna odela, obuću i kišne ogrtače. Skladište materijala su zapalili. Oko pet časova izjutra zapalili su separaciju, koja je do temelja izgorela. Zarobili su prateće osoblje praznog lokalnog voza; zaustavili su voz, iskopčali mu kočnice, založili lokomotivu, pa voz punom parom poterali prema Rajhenburgu. Lokomotiva se prevrnula zajedno sa vagonima.

Straža na brdu je vatrom iz pušaka do sedam časova izjutra sprečavala gašenje. Smene su narednih dana bile malobrojne, pošto je velik broj, naročito mlađih radnika, pobeo da bi izbegao prinudnu regrutaciju. Radovi na obnovi prevoznih i instalacionih — mašinskih — uređaja potrajace najmanje tri do četiri nedelje. U ovom trenutku mogu nastaviti sa radom samo rudnici Raštanj i Dorn, koji daju svega 450 tona uglja na dan. Iskop uglja će biti za približno 10 000 tona manji. Šteta zinosi oko 496 000 R»M«. ¹⁹²

Nakon izvršenog zadatka brigade su se sa bogatim plenumi vratile na stare položaje na Bohoru, ¹⁹³ ali sa nešto bližim rasporedom brigada (Tomšičeva brigada je bila u Pustim Lažicama) da bi se lakše branile od očekivanih napada. Na tim lokacijama su proradile kuhinje i raspodeljen je plen koji je dovezen na vozilima. Osim mašinke

¹⁹² Zbornik VI-11-130.

¹⁹³ Jože Klanjšek Vasja tvrdi da u toj noćnoj akciji 14. divizija nije imala gubitaka, izuzev jednog komandanta bataljona iz sastava Bračičeve brigade. Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

i 12 pušaka, tu je bilo i mnogo hrane, šećera i brašna, odeće i obuće, te kišnih ogrtača. Donekle su se obukli oni kojima je to bilo najpotrebnije.¹⁹⁴ Ali to još uvek nije bilo dovoljno da zameni i nadoknadi već dobro poderanu odeću i obuću. Neki borci su žicom krpili svoju obuću. Uskoro je prestao padati sneg i nastali su lepi dani. Međutim, divizija se nije mogla odmarati. Počeli su nemački napadi.

Nemački štab je 9. februara naveče imao podosta posla i briga. U mrkloj noći njegove jedinice su izgubile kontakt sa 14. divizijom, koja se, nesumnjivo, pomerila na greben Bohora, odakle će tokom noći, kao obično, nastojati da ostvari svoj plan.

Šta će poduzeti 14. divizija? Na Bohoru neće moći dugo da se održi, s obzirom na to da se oko nje sve više gomilaju nemačke snage. U najskorije vreme oine će toliko narasti da će biti u stanju da diviziju uklešte tako da joj mogu naneti ozbiljan poraz. Nemci su znali da 14. divizija neće dozvoliti takvu sudbinu. Dobro su poznavali partizansku taktiku, koja upućuje na brzi manevar i prebacivanje na drugo područje, ukoliko je na starom postalo vruće. Dobro su poznavali i snagu divizije. Nisu je više tretirali kao slabašnu partizansku grupu, već kao snažnu, vojnički dobro organizovanu i solidno vođenu jedinicu, protiv koje se uspeh može ostvariti samo dobro zamišljenim i isplaniranim protivakcijama, potkrepljenim dovoljnom materijalnom premoći. Nemci takvu premoć još nisu ostvarili. Istina, skoro svakog dana su im pristizale nove jedinice, ali su 9. februara ipak imali samo dvostruku nadmoć nad 14. divizijom. Stalno su im bile neophodne nove jedinice.

Nemački štab je bio ubeđen da će se 14. divizija te noći nekuda uputiti. Nemamo nikakvih podataka o tome kako

¹⁹⁴ Franc Sterle priča da je u trenutku ulaska poslednjih kola u selo vladala prava mečava, »Zaspali smo« (odnosi se na 3. bataljon Tomšičeve brigade, op. aut.), »posle čega su počeli deliti plen. Odeću, obuću i drugo, intendant je podelio po bataljonima. Dalje je to podeljeno po četama, a u četama su komandiri i komesari to delili svojim borcima, najhrabrijim i onima kojima je to bilo najpotrebnije. Cuteći smo pratili podelu: svako je znao da će dobiti, samo ako bude doteklo ono što mu je potrebno... niko nije moljaka... Svaki od nas je dobio i više od pola kilograma šećera, a neki su dobili kišne ogrtače, košulje i drugo«. Franc Sterle »Medu proleterima«.

je u celimi procerijivao moguće pravce pokreta partizanske divizije. Znamo samo toliko da je očekivao pokret prema istoku dlii jugoistoku — preko granice.¹⁹⁵ Ti pravci nisu pružali povoljne ušlove za takvo odstupanje. Bilo je očigledno da udar preko Save, prema jugu, bi bio riskantan. Divizija bi se, možda, zaglavila na malobrojnim mostovima, srazmerno dobro obezbeđandm, našto bi joj se na vrat bacile nemačke jedinice sa Bohora. Istočni pravac preko Sutle bio je veoma dobro branjen ti obezbeđen. A pokret prema zapadu bio je besmislen i nemoguć. Partizani bi zapali u ćorsokak koji stvaraju Sava d Savinja, što bi bio idealan položaj za opkoljavanje. Tada je izgledalo neverovatndm da će divizija izabrati baš taj pravac. Pa ipak, i u tom slučaju trebalo je nešto poduzeti, budući da je Zidani Most bio veoma osetljiv objekat.

Operativni štab nemačke komande odlučio je da zaposedne greben Bohor—Oslića, ovlada tako celim područjem Bohora d dobro zatvori sve prelaze prema istoku i jugoistoku. Stab 18. puka nije ni pomišljao da će se 14. divizija usuditi da tokom noći napadne Senovo i da se zatim vrati na Bohor. Zbog toga nije obezbedio senovske ugljenokope žandarmerijskom posadom.¹⁹⁶ A dogodilo se ono ćemu su se najmanje nadali. Ćetnaesta ddivzdja je u noćnom napadu nanela veldku štetu u Senovu.

Za realizaciju plana Nemci su, uglavnom, raspolagali istim jedinicama, s tim što im se 10. februara 1944. priključila planinska lovačka ćeta, u ćijem je sastavu bilo tri oficira i 118 podoficira d vojnika. Tako su u tom trenutku raspolagali sa 2 172 ćoveka. Rasporedili su ih na sledeoi naćin: 10. februara, oko pola sedam izjutra, uputili su borbenu grupu Kalmbach¹⁹⁷ iz Planine prema Bohoru.

195 »Pošto se moglo očekivati da će protivnik pokušati da se povuće prema istoku ili jugoistoku preko granice, celo područje Bohora, duž ceste Pilštanj—Kozje—Podsreda—Koprivnica—Rajhenburg, prema istoku i jugoistoku, u celini je opkoljeno«. Treckov izvještaj, Zbornik VI-11-141.

196 Posada je imala najviše 20 žandara.

197 Još uvek u istom sastavu: 2. ćeta 922. bataljona, 2. ćeta 611. bataljona, 3. ćeta 649. bataljona i 18. lovaćki odred poljskih strelaca. Ukupno 200 do 300 ljudi.

sa zadatkom da progoni partizane. Istovremeno, trebalo je uspostaviti vezu sa izviđačkim odredom poručnika Hartunga. On je noć proveo negde na Bohoru. Kalmbach ga je našao već oko 8.30 časova,¹⁹⁸ posle čega se na istom mestu kao juče sa Frühwirtom¹⁹⁹ (na Freder Mausu) sukobio sa Bračičevom brigadom. Kalmbach je imao više sreće. Posle dvočasovne borbe, delimično ukopane partizane potisnuo je prema grebenu. Međutim, tu su na njega izvršile silovit napad jedinice Sercerove li Bračičeve brigade, s namerom da ga potisnu nazad u dolinu. Kalmbach je odbio četiri partizanska protivnapada i na grebenu Bohora zaposeo liniju do Debeloga vrha. Tu se dobro utvrdio. Zandarmerijska motorizovana četa se popela na Bohor i organizovala uporišta na grebenu od Osliče do Debeloga vrha, pa se tako svojim desnim krilom naslonila i vezala sa borbenom grupom Kaknbach, kojoj je i do tada bila potčinjena. Levo od žandarmerijske motorizovane čete, Osliču je zaposeo eskadron 18. vojnog okruga.

Tako je zaposednut glavni greben Bohora.²⁰⁰ Jučerašnja linija zatvaranja uz cestu Planina—Pilštanj bila je pomaknuta na Bohor. Nemci su svoju akciju, takođe, podržavali izviđačkim i borbenim naletima dva aviona. Franc Sterle piše²⁰¹ da je toga dana bila jaka vejavica i da je' bilo prilično hladno, a da je vetar bio veoma neugodan. Iako je bilo loše vreme, Nemci su koristili avione. Prvi nalet aviona nije u'neo pometnju među partizane. Svi su uperili svoje cevi u avione i otvorili snažnu vatru, pa je i pored sumornog izgleda prirode među borbima vladalo veselo raspoloženje. Jednom avionu su odvalili točak.

198 Da bi se snabdeo hranom i municijom, Härtung se oko 18.30 časova vratio u Planinu. Iz ratnog dnevnika 18. puka poljskih strelaca. Zbornik VI-11-147.

199 Štab 611. bataljona poljskih strelaca je 1. marta 1944. izveštavao da su poginule, među njima i komandanta 18. lovačkog odreda poručnika iRitschla, prethodnog dana pokopali potpuno gole. Zbornik VI-12-128.

200 Jože Klanjšek Vasja kaže da se Tomšičeva brigada najžešće tukla kod sela Mrzla planina, odakle se morala povući prema ostalim brigadama, s obzirom na to da je neprijatelj već nastojao da je opkoli. Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

201 Franc Sterle, »Među proleterima«.

Borbena grupa Lüttich se podelila: izviđački eskadron 18. vojnog okruga, iz sastava te grupe, bio je na Bohoru: četa 48. bataljona tenkovskih lovaca otišla je u Kozje da bi zatvorila istočni pravac; vermanšaftska grupa štan-tenfirera Wolfa priključila se borbenoj grupi Adamus i obezbeđivala cestu Pilštanj—Planina; ostatak borbene grupe Lüttich (dva policijska izviđačka oklopna automobila i baterija 438. divizije posebne namene) prebačen je u Sveti Vid.

Kozjansko je opkoljeno sa istoka i jugoistoka još u ranim jutarnjim časovima 10. februara 1944. godine. Vermanšaft pod rukovodstvom saveznog vođe Steindla obezbeđivao je cestu Senovo—Koprivnica—Kozje. Odatle pa dalje prema Pilštanju bile su raspoređene 1. četa 649. bataljona i četa 48. bataljona tenkovskih lovaca (a verovatno i jedinice granične carinske zaštite i žandarmerije). Cestu od Planine do Sevnice, sektor do Vražjeg mlina, obezbeđivala je 2. četa 649. bataljona poljskih strelaca.²⁰²

Kada se u noći 9/10. februara bataljon Tomšičeve brigade pojavio pred Brestanicom, Nemci su se uplašili da će 14. divizija zauzeti to mesto i zatim se probiti prema jugu. Na brzinu su počeli prikupljati ionako slabe jedinice i organizovati odbrana mostova i drugih prelaza preko reke Save. Za taj zadatak su koristili manje odrede poljskih strelaca, vermanšafta, pogranične carinske zaštite, te železničku zaštitu i žandarmeriju. Alarmirali su jedinice i grupisali ih u veće sastave i su im upućivali ojačanja.²⁰³

Ta opširna i sveobuhvatna nemačka akcija je već u početku bila osuđena na neuspeh, s obzirom na to da se 14. divizija nije probdjalala u istočnom ili jugoistočnom pravcu sa namerom da se prebaci preko granice (noćni sukob između delova Šercerove brigade i vermanšafta kod sela Veliki Kamen, Nemci su proeeniii kao pokušaj takvog proboja), već je upala u Senovo i na opšte iznenađenje izjutra se ponovo vratila na Bohor. Činjenica je da Nemci 10. februara nisu zatvorili обруč oko 14. divizije, s obzirom na to da cesta između Planine i Sevnice nije bila potpuno' zapo-

²⁰² Vražji mlin je na cesti Planina—Sevnica, oko devet kilometara jugozapadno od Planine.

²⁰³ Ratni dnevnik 611. bataljona poljskih strelaca, Arhiv IZDG, fascikla 205.

sednuta, a na reci Savi su se nalazile slabije snage. Da bi se mogla oceniti snaga i vrednost nemačke zavese između Senova i Piilštanja, da kažemo da je na liniji dužine oko 25 km u obezbeđenju bilo oko 680 ljudi, odnosno 27 ljudi na svaki kilometar, ili jedna nemačka četa je branila odsek dug više od tri kilometra. Dakle, gustina zaposednutosti između Senova i Piilštanja bila je nedovoljna, pa je divizija zapreku mogla probiti gde god je htela.

U noćnom napadu na Senovo i na drugim mestima, poginuo je jedan i ranjen jedan borac 14. divizije, a u borbama na Bohoru poginula su tri borca i izgubljena je jedna mašinka. Divizija je zaplenila jednu mašink-u, 13 pušaka, te mnogo odeće i obuće, hrane i municije. Zarobila je 15 neprijateljskih vojnika.²⁰⁴

Zaključci

Napad na Senovo bio je neočekivan udarac za Nemce. Prema zamisli komande divizije, kako ju je izneo komandant divizije Jože Klanjšek, tim napadom divizija je namestila da stvori mogućnost odvajanja od Nemaca i obezbediti dovoljno vremena za odmor. Sveobuhvatnim manevrom 14. divizija je zaista ostvarila svoju nameru. Međutim, zadržavanje na Bohoru je oduzimalo dragoceno vreme diviziji. Pre polaska u akciju na Senovo, put preko Savinje je još bio otvoren. Za dva dana marša divizija bi se našla u zasavskim brdima.

U Senovu je divizija prvi put pokušala da mobilise novo ljudstvo. U nepovoljnim uslovima široko zasnovana mobilizacija imala bi zaista malo uspeha. Za nove borce, uslovi za život i vojevanje u brigadama bili bi veoma teški. Divizija ne bi uspela ni da rasporedi nove borce, niti bi mogla da organizuje i održi političku nastavu i najpotrebniju vojnu obuku. Zbog teških zimskih napora u partizanskim uslovima, ljudi su osećali strah, pa su se skrivali od partizana. Sadašnje prilike nisu bile povoljne za mobilizaciju, te ju je 14. divizija izvodila neodlučno, ostvarivši tako samo manje rezultate.

²⁰⁴ Prema izveštaju 14. divizije od 5. marta 1944. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. Zbornik VI-12-8.

U Senovu divizija je zapiernia izvesnu količinu tekstila, odeće, obuće, kišnih ogrtača i hrane. Ali to nije bilo dovoljno da bi se obukli omi borci kojima je to bilo najpotrebnije. Zato je nedostatak hrane, odeće i obuće i dalje predstavljao veliku nevolju.

Nemci nisu imali određenu jedinicu za odbranu senovskog rudnika. Jedinice koje su pokušale pružiti pomoć Senovu celu noć je zadržavao samo jedan bataljon Tomšičeve brigade. Zbog nedostatka jedinica i dubokog snega, izjalovili su se pokušaji Nemaca da opkole partizane i da ih uvuku u odlučujuću bitku. Partizanska divizija se nismetano spustila sa Bohora u dolinu i ponovo se vratila na Bohor. Napad na Senovo je naveo Nemce na pogrešne zaključke da će divizija pokušati da se povuče prema jugu ili jugoistoku, u Dolenjsku ili Hrvatsku.

5. IZ OBRUČA KROZ SNEŽNU OLUJU

(10. i 11. februara 1944. godine)

U izveštaju, koji je 10. februara 1944. poslao Glavnom štabu Slovenije, Viktor Avbelj Rudi ispoljava ponos zbog uspešno izvedene akcije istovremeno obrazlažući neke poteškoće na koje je 14. divizija nailazila.

»Rudnik Senovo uništen. Rudi«,²⁰³ tako je glasila prva depeša.

U drugoj se kaže: »Mobilizacija je moguća jedino u kozjanskom kraju. Zbog toga akcija na Senovo. . . Drugde svi mobilisani.²⁰⁶ Na južnoj železnici neprijatelj drži. Ponavljamo da nema nikakve obaveštajne. Borbe vodimo svakog dana. Neprijatelj nastupa i sa motorizacijam. Veoma je drzak, zato ga to i košta. Naši se drže dobro. Ranjenike nemamo kuda transportovati. Podićićemo improvizovane privremene stanice. Morate malo shvatiti situaciju. Rudi«.²⁰⁷

205 Radio-izveštaj štaba 14. divizije, Zbornik VI-11-41.

206 Tokom pohoda kroz Štajersku 14. divizija je mobilisala malo ljudi. Najviše ih je mobilisala na Kozjanskom. O broju mobilisanih nema podataka, ali se veruje da ih nije bilo više od 40.

207 Isto.

Iz 'tih lizveštaja proističe da je 14. divizija imala velike teškoće sa obaveštajoom službom. Na terenu nije postojala, a obaveštajne ;i izviđačke patrole na tako dugim marsovini,'t nisu mogle prikupiti dovoljno podataka. Iz izveštaja štaba 14. divizije od 5. marta 1944. Glavnom štabu Slovenije,²⁰⁸ saznajemo da je to stvarno bilo tako. Na kraju svog izveštaja o uspešnom napadu na Senovo, štab divizije kaže: »Na sektorima Pilštanj—Planina—Jurklošter—Planina—Kozje—Koprivnica—Rajhenburg, Nijemci su oko nas okupili tri regimente (puka) gorskih lovaca (regimenta 2 500 ljudi).²⁰⁹ Osim toga, u akciji je učestvovalo i 4 000 vermana, te 2 000 pripadnika policije i žandarmerije Štajerske. Učestvovala je i Panzer-kompanija (oklopna četa) sa jednim teškim tenkom, osam tanketa i dva oklopna automobila. Osim toga, učestvovala je i artiljerija sa tri topa manjeg kalibra, te jedna haubica 100mm i veći broj teških minobacača...«²¹⁰ Dakle, 14. divizija je pretpostavljala da će se 10. februara na Bohoru i oko njega, protiv nje boriti skoro 12 000 nernačkih vojnika. Takva preterivanja su unosila mnogo nejasnoća u procene situacije.

Stab divizije je, takođe, toga dana imao na umu dekoncentraciju divizije. »Nakon te akcije«, kaže se u izveštaju 14. divizije od 5. marta,²¹¹ »imali srno nameru da dekoncentrišemo naše snage, što zbog neprijateljske blokade²¹² nismo mogli realizovati«. Komanda divizije se plašila da će Nemci, u slučaju razdvajanja brigada, diviziju postepeno uništiti, brigadu po brigadu. Ali ako nije bilo mogućnosti da se divizija izdelti i dekoncentriše, trebalo je bar preduzetii nešto da se divizija rastereti.

Teret koji je nosila sa sobom bio je pretežak. Kada bi se odmah u početku uspeli probiti prema zapadnoj Štajerskoj, možda bi sve to i podneli. Međutim, tada, po zimi i dubokom snegu, te uz neprestane borbe, teret je postajao nepodnošljiv. Divizija se nekako morala osloboditi tereta. Bilo je dovoljno vremena da se posakrivaju rezerve municije i višak

208 Zbornik VI-12-8. -

209 Napomena 14. divizije.

210 Isto. , .: /' '

211 Zbornik VI-12-8.

212 Odnosi se na nemačke jedinice ako Bohora.

naoružanja (skoro ceo teret — tovar divizija je izgubila u ofanzi vi). Tako bi se oslobodila to vama grla, koja su se zatim mogla iskoristiti za prenos ranjenika i iznemoglih i za prenos hrane. Divizija bi postala mnogo pokretljivija i brža.

Komanda 14. divizije je odlučila da divizija u punom sastavu krene na put 10. februara naveče. Franc Godler Bliisk izveštava da je odlučeno da 14. divizija izvrši pokret marš-rutom Bohor—Zabukovje—Podgorje—Zagračmca—Most preko Savinje u Šmarjeti, a zatim da nastavi pravcem Rečica—Marija Reka—Kapla—Dobrovlje. Jedna brigada bi ostala na Dobrovljama, jedna bi otišla na Meninu planinu, a jedina bi sa štabom divizije nastavila put preko Lipe i kroz Tuhinjsku dolinu na moravski sektor. Ceo pokret bi potrajao tri noćna marša. Od Dobrovlja dalje mogli bi se kretati i danju.

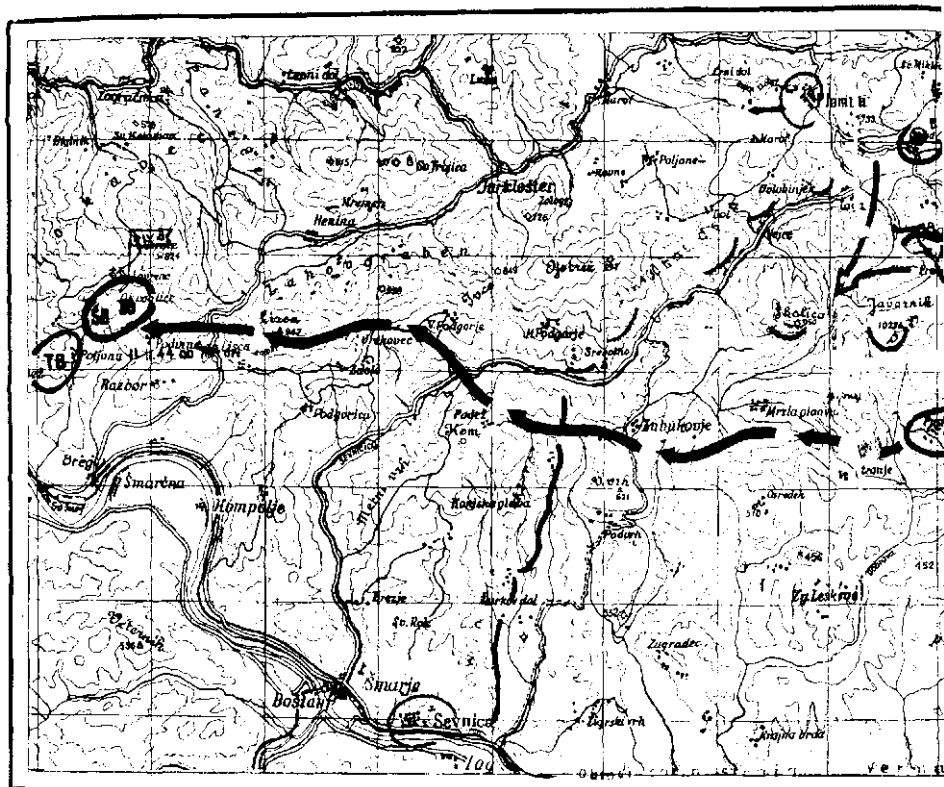
Prema izveštaju Franca Godlera, pokret do reke Savinje odvijao bi se tako što bi prve noći stigli do Homa, a sledeće, 11. februara, prešli bi most preko Savinje kod Smarjete.

Pre polaska sa Bohora, divizija je kozjanskoj četi predala petnaest teško ranjenih partizana si bolesnika²¹³ i ona ih je preuzela na brigu. U toku noći prenela ih je u sakriveni bunker. Sa ranjenicima je bio i bolničar sa lekovima. Ni jedan ranjenik ili bolesnik nije pao neprijatelju u ruke. Troje je umrlo, a ostali su ozdravili.

Toga dana sa patrolom VOS (vojnoobaveštajma služba, op. prev.) u štabu 14. divizije stigao je Rudi Knez Silas. Uputio ga je štab IV operativne zone.

Jože Klanjšek Vasja u već pomenutom izveštaju, objavljenom u Vojnoistorijskom glasniku, otkriva uzroke koji su rukovodstvo 14. divizije naveli da se odluči za marš prema zapadu. Divizija se odlučila za pokret prema Zidanom Mostu, s namerom da dobije malo vremena za odmor pre nego što ju neprijatelj ponovo napadne svom žestinom (Klanjšek misli da su Nemci 11. februara imali oko 4 000 ljudi). Ali, u trenutku kada se divizija našla iznad Zidanog Mosta, za

²¹³ Iz dokumenata koji su sačuvani o kozjanskoj bolnici proizlazi da je 14. divizija predala 15 ranjenika i bolesnika: iz Šerčerove brigade bilo je 9, iz Tomšičeve 2, iz Bračičeve 2, jedan iz štaba divizije, dok je jedan bio nepoznat.

Skica 7 — Marš 14. divizije od Bohora do Okro

to bi mu bilo potrebno najmanje 30 časova. A to vreme bi bilo dovoljno za kraći odmor i nastavak pokreta prema trbovljanskom i moravskom području. Četrnaesta divizija je donela takvu odluku jer na sadašnjem terenu nije naišla na podršku stanovništva, niti na pomoć partizanskih jedinica. Međutim, sasvim drukčije prilike su bile u rudarskim revirima, gde su postojale mogućnosti za mobilizaciju i izvođenje akcija. Trebalo bi uspostaviti vezu sa jedinicama IV operativne zone, koje su se nalazile u tom pravcu i koje su uz koordinaciju dejstava mogle rasteretiti diviziju nemačkog pritiska. Divizija bi mogla da koristi obaveštajnu službu IV operativne zone, a u tajnim skladištima bi ostavila deo svog naoružanja, koje ju je mnogo opterećivalo. Sve to, a naročito simpatije stanovništva, doprinelo fai izvođenju uspešnih akcija na širem području. Na teritoriji na kojoj se divizija tada nalazila nije bilo takvih mogućnosti, pa je divizija svoje jedinice morala držati prikupljene na užem prostoru da bi se lakše odupirala neprijatelju, koji je protiv svake brigade mogao da angažuje tri puta veće snage.²¹⁴

Dakle, 14. divizija se odlučila da nastavi pokret prema[^] zapadu i da se što pre probije preko Savinje.

Posle borbi koje su celog dana divljale Bohorom, pod zaštitom mraka i snežne vejavice, divizija se neopaženo izvukla, i pored prisustva mnogih nemačkih patrola. Naime, Nemci su se naveče povukli u sela, a za divizijom uputili patrola da je prate i slede. Divizija je krenula na dug marš prema zapadu. Prešla je cestu Planina—Sevnica i zapalila dva prazna autobusa. Vozači koji su prevozili nemačke jedinice, iskoristili su metež i pobešli. Divizija se popela na brda istočno od Zidanog Mosta, te se 11. februara, oko sedam časova izjutra, sasvim premorena, razmestila prema sledećem : štab divizije i Šercerova brigada u Okroglicama, Tomšičeva brigada u Poljani i na Radežu, a Bračičeva u Poljani i prema Podvinu.

Sneg je prestao da pada i razvedrilo se. Brđani su sa čuđenjem gledali nepoznatu vojsku. Deca su napajala radoznale poglede i opipavala oružje, a uskoro se i sprijateljli-

²¹⁴ Klanjšekov izveštaj, Vojnoistorijski glasnik br, 1, od 1953. godine.

la sa partizanima — šaljivdžijama.²¹⁵ Kada su borci očistili oružje i osušili odeću na sebi, naneli su u kuće, štale i druge prostorije slame i čvrsto zaspali. Divizija se dobro obezbedila zasedama, patrolama i stražama.²¹⁶

Te noći divizija je bez metka prošla zapadni odsek obruča (linije opkoljavanja), pošto su se na toj strani blokade nalazile vrlo slabe snage.²¹⁷

Izuzetan, 25 kilometara dug noćni marš, odvijao se pod prilično teškim okolnostima. Veoma razuđen teren zamorio je partizane, a sneg je bio dubok oko 60 cm.

Zbog mraza, tokom marša nije bilo odmora. Borcima je naređeno da u koloni vlada potpuna tišina i da budu pripremljeni za prihvatanje borbe. Bilo je zabranjeno pušiti. Mraz je sve više stezao, a vetar jače besneo. Samo su šume štitile kolonu. A kada su u svitanje stigli na valoviti plato, ogoljen i bez rastinja, jak južni vetar je počeo donositi napola zamrznutu kišu. Partizani nisu mogli otvarati oči, samo su s vremena na vreme pogledavali pred noge. Po rukama i na licu osećali su bolove, kao da ih pecka trnje. Put se beskrajno otegnuo. Naoružanje je bilo pokriveno ledenom pokoricom. Pre svanuća, kroz vejavicu su ugledali kuće. Kolona se zaustavila. Partizani su nezgrapno, sitno koračali u krugu. Konje i mazge je ledena kiša prosto oslepila, pa su neprestano zastajkivali i padali. Zbog svega toga životinje su toliko iznemogle da su neka grla sledećeg dana uginula. Snežna mećava je izbrisala tragove za divizijom.²¹⁸

Te noći 14. divizija je prvi put osetila strašne zube zime, koja je postala gora i od nemačkog oružja.

I dok su na Bohoru 10. februara divljale borbe, u kojima je divizija imala osetne gubitke, nemačko komandovanje je rešavalo svoje probleme.

215 Franc Sterle, »Među partizanima«.

216 Isto.

217 Blokadu Bohora prema zapadu, između Planine i Sevnice, mogli su realizovati samo delimično. Angažovana planinska lovačka četa, koja je toga dana bila upućena operacionom štabu i koja je trebalo da zatvori taj sektor, zbog jake snežne oluje i visokih smetova nije uspela da stigne te noći. Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141.

218 Klanjšekov izveštaj i Sterleov opis toga marša u knjizi »Među proleterima«.

•Najznačajniji problem bio je kako sprečiti proboj divizije iz obruča, na terenu koji je bio idealan za takvu akciju. Nemai su čvrsto držali Bohorski greben, dok se 14. divizija vrtila po padinama gorskog masiva, pod okolnostima koje nisu nudile pravi izlaz. Posvuda su bile teško prohodne prirodne prepreke. Zapadni pravac nije bio pogodan za diviziju, s obzirom na to da bi mogla biti lako uhvaćena u uglu između reka Save i Savinje. Partizani se u to neće upuštali, ali se ni pod Bohorom neće moći održati. Jedino rešenje koje se diviziji nametalo bio je povratak u Dolenjsku ili u Hrvatsku.

Pod uticajem tako logične procene situacije, bilo je normalno da se težište u sprečavanju proboja 14. divizije prema Hrvatskoj baci na liniju Brestanica—Podsreda—Kozje—Pilštanj. Sektor između Brestanice, odnosno Senova i Podsrede držao je, sa svojom borbenom grupom vermana, savezni vođa Steint! 1 (300 do 400 ljudi). Od Podsrede do Pilštanja, i dalje prema Zagorju, utvrdila se borbena grupa kapetana Adamusa, komandanta 649. bataljona poljskih strelaca. Poseban sektor između Bistrice na Sutli i Bizeljskog, kao rezervnu liniju, zaposela je 4. četa 649. bataljona poljskih strelaca. Tako je linija od Brestanice, preko Podsrede i Pilštanja do Zagorja bila dobro obezbeđena. Od Zagorja pa preko Osliće, grebenom Bohora, vijugala je linija blokade koju je držao izviđački eskadron 13. vojnog okruga, žandarmerijska motonizovana četa i borbena grupa Kalmbach.

Položaje od Planine, pa južno duž ceste prema Sevnici, do Vražjega mlina zaposela je 2. četa 649. bataljona poljskih strelaca, koja je tokom dana obišla celu cestu do Sevnice i konstatovala da se može koristiti za saobraćaj. Trebalo je zatvoriti još cestu od Vražjega mlina do Sevnice, i dalje duž reke Save, do Brestanice. Istina, taj sektor i nije bio toliko važan, ali je ipak trebalo nešto preduzeti u slučaju da partizani izvrše udar direktno na najosetljiviji vojni objekat — mostove u Zidanom Mostu. Radi toga je i obrazovana posebna borbena grupa Winkler.

Briga za Zidani Most prinudila je nemačku operativnu komandu da predveče, ipak, ojača tanku (plitku) blokadu između Planine i Sevnice. Zbog toga je tamo uputio i četu

planinskih lovaca.²¹⁹ Četa je u Pilštanj stigla oko 19.30 časova i bila je određena u rezervu, ali su je iznenada uputili prema Planini. Zbog jake vejavice, te noći četa nije stigla na određene položaje.

Dakle, obruč je do večeri zatvoren. Koliko je vredilo to opkoljavanje? Dužina linije opkoljavanja (obruča) iznosila je oko 50 km. Nemački štab, koji je rukovodio operacijom za zaposedanje te linije imao je na raspolaganju 2 172 čoveka, pod uslovom da za blokiranje upotrebi sve svoje jedinice. Na jedan kilometar dolazila su 43 čoveka ili jedna nemačka četa na sektoru dugom tri kilometra. Obruč opkoljavanja je bio tanak, slab. Pored toga, imao je još jedan nedostatak — bio je to sektor između Planine i Sevnice, gde je na nekih 15 km dugoj cesti raspoređen samo deo snažne borbene grupe majora Winklera, koja je imala 462 čoveka. Ta grupa je još bila u formiranju. Osim toga, snažna oluja je većinu vojnika sa položaja poterala u kuće.

Dolazak 14. divizije u blizinu Zidanog Mosta podstaknuo je komandanta 438. divizije posebne namene, generala Noeldechena (Noeldehena), da se i lično pojavi u neposrednoj blizini bojišta. Prvo je preduzeo mere za obezbeđenje Zidanog Mosta. Radi toga je naredio majoru Winkleru, komandantu 922. bataljona poljskih strelaca, da »obezbedi Zidani Most, te izgradi i upotpuni odbrambenu liniju duž reke Save od Sevnice do Rajhenburga«. ²²⁰ Stoga je bila obrazovana borbena grupa Winkler, čija je jačina bila 462 čoveka. ²²¹ Videli smo već da je deo te borbene grupe obezbeđivao liniju od Birestanice, preko Sevnice, do Vražjega Mlina. »Ovu liniju moramo imati radi dublje odbrane Zidanog Mosta, a ista će predstavljati i deo obruča — linije opkoljavanja.« General Noeldechen je znao u kakvoj se

²¹⁹ Ta četa je 10. februara bila dodeljena operativnom štabu za borbu protiv 14. divizije i imala je 3 oficira i 118 podoficira i vojnika.

²²⁰ Izveštaj komandanta 922. bataljona poljskih strelaca. Zbornik VI-11-144.

²²¹ Borbeni grupu su sačinjavali: delovi 922. bataljona (148 ljudi) koji su ostali po uporištima, vermašaftska grupa Engele (124 čoveka). Izveštaj komandanta 922. bataljona poljskih strelaca. Zbornik VI-11-144.

gužvi nalaze njegove jedinice na bojištu, s obzirom na to da im nedostaju nove snage, zato je za odbranu Zidanog Mosta odredio još i četru planinskih lovaca, a za samo mesto je dodelio još 184. lovački odred i jedan vod železničke zaštite iz Jesenica. Predvideo ih je za užu, neposrednu odbranu Zidanog Mosta. Te jedinice su bile pod komandom 438. divizije posebne namene. Protiv 14. divizije upotrebljene su samo 11. i 12. februara kao pasivna odbrana. Raspolagale su sa oko 200 ljudi.

Ali to nije bio jedini problem koji je rešavao komandant 438. divizije. Njemu *potajna operativna* grupa pod komandom potpukovnika Pallua-Galla već četvrti dan je sledila 14. diviziju bez uspeha i nastojala da je uvuče u svoj обруč. Međutim, nije imala uspeha, čak je izgubila više borbi, a 14. diviziju nije mogla odvratiti od ostvarenja njenih namera. Već smo dali kratku ocenu nemačkih akcija tih dana sadržanu u Treeckovom izveštaju. Uzroci neuspeha sasvim sigurno nisu bili u ličnosti komandanta nemačkih jedinica. Bez obzira na to da li je on bio dobar ili slab, osnovne slabosti su ležale u nepripremljenosti nemačke vojske za otpor prodoru tako jake partizanske jedinice. Pored toga, Nemci nisu imali dovoljno raspoloživih jedinica i sredstava. Dve hiljade ljudi, koliko su uspeli da do 10. februara rasporede na bojište, bilo je zaista premalo. I jedinice kojima su do tada raspolagali bile su raspoređene. Teško je bilo sastaviti snažnu i jedinstvenu borbenu grupu, koju bi mogli koristiti za neposredan udar na 14. diviziju, s obzirom na to da se linija obruča zbog razuđenosti zemljišta previše razvukla. Ipak, potpukovnik Pallua-Gall je bio razrešen dužnosti komandanta operativnog štaba. Zamenio ga je pukovnik Treeck, komandant podoficirske škole 18. vojnog okruga u Mariboru.²²² On je bio čuven kao dobar oficir i sposoban vojnik. Treeck je bio u operativnom štabu Pallua-Galla već 8. februara 1944. godine. Tamo se upoznao sa situacijom na frontu. Pukovnik Treeck nije došao u štab

²²² »Jedanaestog februara pre podne komandant podoficirske škole, koji se 8, 9. i 10. februara lično upoznao sa situacijom na operacijskom području«, kaže se u Treeckovom izveštaju, »po naređenju komandanta 438. divizije posebne namene preuzeo je komandu nad svim snagama angažovanim u operaciji. Zbornik VI-11-141.

praznik ruku. Generalu Noeldechenu je lično predlagao da se od pitomaca (vaspitanika) mariborske podoficirske škole formira bataljon planinskih lovaca. General je prihvatio predlog, na što je trebalo da se bataljon 11. februara 1944. godine automobilima prebaci u Planinu. Taj bataljon, u čijem sastavu je bilo 15 oficira, te 565 podoficira i vojnika, bio bi udarna snaga Treeckove operativne grupe. Za to je imao sve uslove. Bio je oformljen od biranih boraca, kandidata za podoficire, a njegov oficirski kadar su verovatno činili nastavnici i starešine iste škole. Novi komandant je bataljon i njegove starešine lično poznao, pa je od njih mnogo i očekivao. Bataljonu je, po običaju, dodelio još neke jedinice, obrazujući tako borbenu grupu, čiji je komandant bio kapetan Maunz.

Novi operativni štab pukovnika Treecka počeo je dejstvovati već 10. februara 1944, ah je formalno poslove preuzeo tek sledećeg dana, 11. februara pre podne. Jedanaestog februara Treeck je za borbu protiv 14. divizije imao na raspolaganju 49 oficira i 2 594 podoficira i vojnika.²²³ Znači, u odnosu na 14. diviziju imao je trostruku nadmoć.

Novi komandant je već na početku, odmah posle ustoličenja, doživeo razočarenja. Jedanaestog februara, kada se bataljon planinskih lovaca podoficirske škole 18. vojnog okruga dovezao do Sentjuni kod Celja, sa namerom da nastavi put kamionima prema Planini, zbog snežnih nanosa se zaglavio na putu. Tek tokom noći i posle napornog marša stigao je u Planinu, gde je trebalo da se odmori. Bilo je to prvo razočarenje. Drugo, i najveće bilo je to što je 11. februara počeo da uviđa da 14. divizije nema na Bohoru niti bilo gde u obuču. »Snežna oluja je ometala osmatranje terena«, kaže se u njegovom izveštaju,²²⁴ »a visoki nanosi ometaju pokrete jedinica na motornim vozilima. Veze sa vlastitim jedinicama, koje su do sada održavali kuriri na motorima, bile su potpuno iskidane; kuriri su izveštaje mogli prenositi samo pešice. Zbog toga 11. februara pre podne nismo dobili nikakvih obaveštenja o protivniku«. Prve vesti o 14. diviziji

²²³ Osim toga, pukovniku Treecku su lokalne i druge jedinice stavile na raspolaganje još 210 ljudi.

²²⁴ Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141.

pukovnik Treeck je dobio od civilnog stanovništva (ali su one bile vrlo nejasne i netačne) i od vozača jednog autobusa koji su partizani zapalili.

I pored toga što im je 14. divizija umakla, Nemci su želeli da pročešljaju i očiste Bohor ne bi li otkrili kakve zaostale jedinice ili sakriveni materijal. Borbena grupa Kalmbach je bila u zavejanom planinskom prostoru potpuno iscrpljena, pa nije dolazilo u obzir da se angažuje za takav zadatak. Upućivala je samo izviđačke patrole, koje, međutim, nisu nailazile na partizane. Takođe je i Steindl upućivao izviđačke patrole iz Koprivnice i Velikog Kamena prema severu. I te patrole su uzaludno pretresale teren.

Zaključci

Noćni marš sa Bohora u Okroglicu imao je veliki značaj za 14. diviziju. Nemci nisu očekivali njeno odstupanje prema zapadu, a 14. divizija je iskoristila to što je noću padao gust sneg i kao munja se izvukla iznad Zidanog Mosta; iza nje nije bilo nikakvih tragova. Time je dobila dan i po prednosti, što je iskoristila za odmor. Za jedan dan marša primakla se Zasavskim brdima, pa se nadala da će pravovremeno preći i reku Savinju i tako se približiti jedinicama IV operativne zone. Partizani su te noći pokazali veliku izdržljivost; marš je bio dobro zamišljen i izveden je sa izuzetnom partizanskom veštinom i snalažljivošću.

Treeckov operativni štab je tek kasno izjutra 11. februara saznao da se, pod okriljem snažne vejavice, 14. divizija izvukla prema zapadu. Njegove pogrešne procene situacije dovele su do toga da jedinice uzaludno tragaju za protivnikom po Bohoru i oko njega. U trci sa vremenom opet su zaostale. Zbog zavejanosti cesta ponovno prebacivanje jedinica kamionima nije bilo moguće.

Jedino što je za Nemce izgledalo utešno, bilo je sadržano u nadi da se 14. divizija možda zaustavila u opasnom uglu između reka Save i Savinje, gde se mogla relativno lako opkoliti.

6. PREMA REVIRIMA

(11. i 12. februara 1944. godine)

Posle dugih li napornih marševa i borbi divizija se konačno pošteno odmarala. Od 11. februara izjutra pa do 12. februara do podne jedinice su spavale i prikupljale snagu za nove marševe.

Četrnaestoj diviziji niko nije dosadivao. Tek 12. februara iznad Zidanog Mosta (uža odbrana Zidanog Mosta) primećene su patrole, a na severozapadu i izviđači. Partizani su sa zadovoljstvom časkali sa stanovništvom. Ljudi su govorili da će Nemačfca uskoro biti slomljena i da će tada doći sloboda. Mnogi seljani su bili naklonjeni partizanima, a neki su ih upozoravali na opasnost od Nemaca. Još uvek nije bilo sigurno ostavljati ranjenike na terenu.

Sneg je prestao da pada. Napadao je oko 60 cm i još nije bila napravljena prtina između sela, pa ni između kuća u selu. Mestimično, partizani su u nanose upadali i do pojasa.

I pored odmora, stanje u 14. diviziji nije bilo zadovoljavajuće. Izveštaj štaba 14. divizije od 5. marta 1944. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije kaže da su moral i borbenost jedinica bili odlični. Teškoće su počele onog dana kada su usledile snažne vejavice i oluje. Partizani su imali velikih teškoća sa obućom i odećom. Na Freder Mausu je divizija uspostavila prve veze sa stanicom teritorijalnih veza i Kozjanskom četom, ali od toga nije bilo neke velike pomoći. Kotzjanska četa je preuzela brigu o teškim ranjenicima. Ishrana ljudstva na toj teritoriji bila je vrlo slaba.²²⁶ Matevž Hace kaže da je 12. februara 20 boraca Tomšičeve brigade žicom vezivalo cipele i čizme.²²⁷ Jože Klanjšek Vasja tvrdi da je 20% boraca noge zamotavalo u krpe i džaci-nu, ali su i pored toga morali stalno boraviti na snegu. Sav tovar uginulih konja i mazgi (mitraljezi i municija) morali su preuzeti barci. Noću je temperatura padala i na — 23°C,

²²⁵ Na dugom putu kroz Hrvatsku odeća i obuća su sasvim propali.

²²⁶ Zbornik VI-12-8.

²²⁸ Matevž Hace, »Komesarovi zapisi« II.

a bura nije popuštala. Zbog mraza se na ranije ojuženom snegu formirala ledena kora, kroz koju su propadale noge. Strahovali su da će mraz onesposobiti naoružanje, pošto divizija nije raspolagala specijalnim zimskim mazivom.²²⁹

U podne 12. februara divizija je krenula prema severu, s namerom da u večernjim satima kod Šmarjete kod Rimskih Toplica pređe Savinju i uspne se na Rečicu. Ukoliko bi taj pohod uspeo, divizija bi time, kako se očekivalo, otvorila sve mogućnosti da se oslobodi nemačkog pritiska i sebi olakša inače težak položaj. Patrole koje su se vraćale pre podne izveštavale su da na Savinji nema nikakvih neprijateljskih grupisainja. To su posebno tvrdili kuriri stanica TV (teritorijalnih veza) sa tog sektora.²³⁰

Plan se nije mogao ostvariti. Umešali su se nepredviđeni događaji. Kada je 14. divizija napustila Okroglicu i pošto se preko Svetog Kolomana uputila prema selima Sveti Miklavž i Lažiše (skica 8), odakle je nameravala da pod okriljem mraka ode prema Rimskim Toplicama, radi obezbeđenja prelaska preko ceste Rimske Toplice—Jurklošter, sa obe strane ceste postavila je zasede iz sastava Šarcerove brigade. U zasedu prema Rimskim Toplicama komandant Šarcerove brigade je postavio prvi bataljon, čiji je komandant bio Ilija Badovinec. Zamenik komandanta divizije Tone Vidmar Luka bio je obavezan da nadgleda prelazak divizije preko potoka Gračanica. Pre nego što je postavljena Badovinčeva zaseda, zaustavili su se u selu Zagračnica, kod gostionice, gde je upravo pristiglo pivo. Tone Vidmar je celu koliičnu kupio i podelio borcima. Zatim su uništili kancelariju hajmatbunda, koja se takođe nalazila u gostionici, a sve knjige i akta pobacali su u potok. Ilija Badovinec je, levo i desno kraj potoka, rasporedio zasedu. Boroi su se popeli na uzvišenje, zauzeli dobre zaklone i čekali. Jedva da su od mosta bili udaljeni nekih 300 metara; 14. divizija je počela da se prebacuje na drugu obalu potoka i nastavila uspon strmom padinom.

228 Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

229 Isto.

230 Franc Godler Blisk u svojim uspomename kaže da su mu kuriri TV stanice rekli da u Rimskim Toplicama nema neprijateljskih vojnika, osim štapske posade od 20 ljudi u lečilištu.

Zaseda je bila postavljena tako da je unakrsnom vatrom bio pokriven ceo prostor ispred zasede. Ko bi tamo zalutao, bio bi izgubljen.

Nakon pola časa od Rimskih Toplica naišli su vermani na kamionima.²³¹ Ali pre nego što su ušli u zasedu, zaustavili su se, razvrstali se u kolonu i uskim tesnacem pešice nastavili pokret. Njihova prethodnica od 40 do 50 ljudi zapanjila je Badovineevu zasedu, pošto je uz nju i ispred nje išla grupa dece. Badovinec je neko vreme oklevao, a onda dao znak za napad. Vermani su zasuti strahovitom vatrom, kojom je u trenutku bio sasečen deo prethodnice. U očajanju, vermani su tražili zaklon, mnogi su poskakali u hladni potok, a neki su se zavukli u jaruge i rupčage. Partizani su decu pozvali i ona su usplahirena poletela ka gostionici, gde su ih prihvatile bolničarke i pružile im prvu lekarsku pomoć.

Ali u vreme dok su partizanski puškomitraljezi kosili njenu prethodnicu, glavnina nemačke kolone nije sedela skrštenih ruku. Brzo se snašla i zaposela seveme kose pobrđa Veliko Koizje (skica 8), kako bi odande pomagala svoje. Kada su vermani neometano stigli i zauzeli povoljne položaje, otvorili su vatru na Badovinčev bataljon. Sercerova brigada je povukla taj bataljon iz zasede, ali njemu je preostalo da se dobro potrudi kako bi se izvukao ispod opasne neprijateljske vatre. Njen komandant Badovinec je tom prilikom poginuo. Nije mogao odoleti želji da odnese nekoliko brzometki mrtvih vermana. Skočio je na cestu i tamo pao. Prvi bataljon Sercerove brigade je bez komandanta hitao za divizijom. Imao je i gubitaka. Poginuo je i politički komesar Martin Srpčić.²³²

Istina, Badovinčeva zaseda je vatrom zaustavila kolonu i vermanima naneia gubitke, ali je jezgro Steindlove borbene grupe ostalo neokrnjeno i brzo je zaposelo najviše

231 To je bila Steindlova borbena grupa, jačine oko 200 ljudi, Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141.

232 Detaljnije o borbi u knjizi »Živi zid« od Staneta Terčaka i njegovom članku »Zaseda u Zagračnici«. Celjski zbornik od 1951. godine.

grebene levo od ceste. Mana partizanske zasede je bila u tome što je bila postavljena preblizu mosta preko kojeg se kretala divizija, pa nije imala dubinu, niti je bila obezbeđena.

Iz izveštaja žandarmerijske stanice u Zidanom Mostu od 15. februara 1944, saznali smo neke pojedinosti o borbi u Zagračnici. Dvanaestog februara 1944, oko 14.30 časova, vermanšaftska kolona jačine 200 ljudi kretala se od Rimskih Toplica prema Jurkloštru. Kada se približila gostionici Manije Blatnik u Zagračnici, njena prethodnica je bila napadnuta. Sa njom se kretala i grupa dece koja se vraćala iz fabrike potpetica u Gračnici gdje je gledala film. Više pripadnika vermanšafta je bilo ubijeno i ranjeno. Jedan dečak je bio smrtno pogođen.

Mrtvo telo Ilije Badovineca nađeno je u potoku Zagračnica. Pošto kod njega nisu našli dokumenata,²³³ fotografisali su ga i tamo zakopali.²³⁴

S obzirom na različite verzije o borbi kod Zagračnice, mora se konstatovati sledeće:

— neprijateljska grupa koja je upala u zasedu 1. bataljona Šercerove brigade, bila je borbena grupa vermanšafta, pod komandom saveznog vođe Steindla, i brojala je oko 200 ljudi;

— grupa je pretrpela gubitke — 9 mrtvih i 12 ranjenih;

— savezni vođa Steindl, nameravajući da zaštiti svoju prethodnicu, zločinačkim predumišljajem je u borbenu liniju uvukao i grupu školske dece. Naime, da ih je želio bezbedno dopratiti kućama, ne bi ih razvrstao na čelo kolone, već negde u sredinu.

Posle te borbe, a prema izveštajima obaveštajnih patrola, divizija je morala konstatovati da je situacija na bojištu drukčija od očekivane. Nemci u međuvremenu nisu počivali, već su svim silama nastojali da nadoknade izgubljeno vreme.

²³³ Iz toga proizilazi da su bile netačne priče o tome da je kod Badovince pronađena skica pohoda 14. divizije preko Savinje u Zasevje, na osnovu čega su Nemci sprečili realizovanje toga plana.

²³⁴ Zbornik VI-11-122.

Četrnaesta divizija se 11. februara 1944. miirno odmarala iznad Zidanog Mosta. Treeckov štab je o njenom nestanku saznao tek oko podne. Tada su Nemoi uvideli da su planovi partizanske divizije svestraniji i sveobuhvatniji nego što su to oni do tada mislili. Pokazalo se da je hipoteza o njihovom povratku u Hrvatsku bila pogrešna. Zato im nije preostalo ništa drugo sem da napregnu sve svoje snage i da je unište pre nego što uspe da se učvrsti u Štajerskoj. Čekala su ih dva zadatka: treba iskoristiti povoljniju priliku, pa opkoliti 14. diviziju na idealnom prostoru između reka Save i Savinje, a zaostale partizane na Bohoru uništiti. Prednost terena u kutu između pomenutih reka bila je u tome što bi linija obruča iznosila svega 30 km (Zidani Most—Gračmca—cesta prema Jurkloštru do Paneca—Pancece—Poljana—Breg—Zidani Most (skica 8). U najpovoljnijem slučaju, pukovnik Treeck bi mogao na svaki kilometar postaviti manje od jedne čete, što bi bilo više nego dovoljno i što bi davalo nade u pun uspeh. Pošto su na nekim mestima u dolini reke Save i Savinje postojale stalne posade, koje su same po sebi bile ozbiljna prepreka, na sektore kojii su bili povoljni za proboj mogli su rasporediti veće rezerve.

Pukovnik Treeck je, naravno, to dobro znao, ali su njegove jedinice bile tako čudno razbacane po brdima i cestama, a sneg tako dubok da ih nije mogao prikupiti. Jedino se vermanšaft mogao prikupiti u Brestanici, s obzirom na to da se, uglavnom, nalazio u blokadi duž reke Save i na jugoistočnom sektoru. Te snage bi se mogle vozom uputiti na nove položaje (ceste su bile zavejane, automobilski saobraćaj onespobljn. Osim toga, bila je potpuno nejasna čak i vlastita situacija. Veze sa jedinicama su bile slabe ili prekinute. Nemačkoj komandi nije preostalo ništa drugo sem da do kraja očisti Bohor i da sa raspoloživim vermanima započne opkoljavanje 14. divizije u okolini Okroglice.

Plan za opkoljavanje 14. divizije bio je da se ojača linija blokade u dolini reke Save, između Sevnice i Zidanog Mosta; u dolini reke Savinje, borbenu liniju trebalo je postaviti između Zidanog Mosta i Rimskih Toplica, a

blokadu između Rimskih Toplica i Jurkloštra.²³⁵ Za blokadu istočnog pravca Treeckov štab je imao dovoljno jedinica, koje su bile ili u rezervi ili su se odmarale na raznim mestima. Ali ta zamisao se nije mogla ostvariti. Steindl je sa borbenom grupom vermanšafta tek 12. februara pre podne stigao u Rimske Toplice, zatvorio prelaze preko reke Savinje i sa delom snaga uputio se prema Jurkloštru.

Dvanaestog februara se razvedrilo. Nemci su borbenu grupu Kalmbach prebacili sa Bohora u Planinu. Tu je zadržana u rezervi i radi odmora, s obzirom na to da je bila premorena. Deo borbene grupe Lüttich (izviđački eskadron podoficirske škole 18. vojnog okruga i žandarmerijska motorizovana četa) počeo je sa pročešljavanjem Bohora, počev od njegovog sljemena pa preko Stranje do Zabukovja (dakle, tragom 14. divizije). Istovremeno, deo snaga vermanšafta je pročešljavao kod Senova. Sve pomenute akcije bile su bezuspešne. Nemci su našli samo nekoliko leševa poginulih partizana i tragove ogorčenih borbi na Bohoru. Borbenoj grupa Maunz (bataljon planinskih lovaca podoficirske škole 18. vojnog okruga i policijska četa planinskih lovaca — 18 oficira i 683 podoficira i vojnika) bilo je naređeno da nastupe cestom od Planine prema Sevnici. Tako se najjača nemačka grupa udaljavala od 14. divizije. Toga dana, oko 14.00 časova, Treeckov štab se prebacio u Sevnicu.

Vratimo se 14. diviziji koja je 12. februara, poise borbе u Zagoračnici, nastavila pokret prema severu. Kretenje Steindlove vermanšafstske kolone od Rimskih Toplica u jurkloštarskoim smeru hio je jasan dokaz da se kiraj Savinje štošta promenilo. Istina, divizijski obaveštajci su javili da je Savinja poisednuta veoma jakim snagama, jedinicama koje imaju tenkove, minobacače i artiljeriju. Kod Rimskih

²³⁵ U Treeckovom izveštaju se o tom planu kaže: »Operativni štab je u odnosu na to zaključio da treba ojačati blokadu u dolini reke Save između Sevnice i Zidanog Mosta, a da u dolini reke Savinje, između Zidanog Mosta i Paražuha, i u dolini Gračnice, između Paražuha i Jurkloštra, treba postaviti blokadu. Za taj zadatak na raspolaganju su bile samo snage vermanšafta, koje je posebnim vozom trebalo prebaciti iz Rajhenburga u Rimske Toplice, pošto zbog nežnih nanosa prevoz automobilima nije bio moguć. Predviđene akcije smo zbog toga mogli da započnemo tek sledećeg dana«. Zbornik VI-11-141.

Toplica su primećeni topovi, minobacači i mitraljeska gnezda. Nemoi su vozovima i kamionima neprekidno dovozili nove jedinice.

I zaista, na području Rimskih Toplica neprijatelj je toga dana vozovima prebacio oko četiri stotine ljudi vermanšafta, a verovatno i lizvestan broj manjih sastava iz lokalnih posada, najviše sto ljudi, te jednu četu 18. SS oklopne grenadirske divizije.

Tako informisan, štab 14. divizije je napustio prvobitni plan, pošto bi nasilni prelaz preko reke Savinje izazvao velike žrtve. Jože Klanjšek Vasja²³⁸ kaže da je divizija napustila svaku misao o prelasku preko Savinje i uputila se prema severa. O tom iznenadnom preokretu u odluci o daljem kretanju divizije, u izveštaju štaba divizije od 5. marta 1944. kaže se: »Pošto smo ustanovili da je reka Savinja veoma gusto zaposednuta, promenili smo smer daljeg pokreta, pa smo krenuli preko Koma na Sveti Peter i Olešče«.²³⁷

Takvom odlukom promenjena je cela prvobitna zamisao, te se 14. divizija morala usmeriti prema severu i napustiti svaku nadu da će se probiti prema rudarskim basenima, prema Moravčama i Dobrovljama. Na taj način se morala odreći pozadine koju bi inače zatekla u zapadnoj Štajerskoj. Nakon toga, trebalo je potražiti druge mogućnosti da bi se bar delimično oslobodili pritiska nemačkih gonitelja.

O teškom položaju u kojem se zatekla 14. divizija, Viktor Avbelj Rudi je izveštavao Glavni štab NOV i PO Slovenije, i to sa dve depeše.²³⁸ U prvoj je, između ostalog, javljao da će se divizija »zbog neprijateljskih koncentracija, premorenosti boraca i teškoća sa ranjenicima« 12. februara 1944. prebaciti preko reke Savinje na sektor Rečica. A u drugoj se opisuje borba kod Zagračnice i govori o prikupljanju neprijateljskih jedinica i koncentraciji na Savinji.

236 Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953. godine.

237 Zbornik VI-12-8.

238 Glavni štab NOV i PO Slovenije je depeše primio 13. februara 1944. oko 10.30 časova. Zbornik VI-11-53.

Dvanaestog februara 1944. situacija na Savinji bila je takva da bi pokušaj proboja preko reke predstavljao raskantnu akciju.

Jedanaestog februara 14. divizija je imala: Tomšičeva brigada — 330 boraca, Šercerova brigada — 302 i Braoičeva brigada 231 borca, štab divizije 45 ljudi, odnosno divizija je ukupno imala 968 partizana.²³⁹

Nemci su ustanovili približan sastav 14. divizije tek 12. februara. Cenili su da je partizanska jedinica protiv koje su se borili, sastavljena od tri brigade, a svaka brigada od tri bataljona, da divizija broji oko 1 200 ljudi, da svaka brigada ima, verovatno, dva protivtenkovska topa, tri teška i 15 do 20 lakih minobacača, 9 mitraljeza i oko 15 puškomitraljeza. Partizani su nameravali da se učvrste na nemačkoj pograničnoj teritoriji, da izvode nasilnu mobilizaciju, uništavaju nemačka uporišta i instalacije, a zatim da ostvare d političku vlast. Te podatke su prikupili od zarobljenika i prebeglih lica.²⁴⁰

Zaključci

Nemci su u zadnjem trenutku onemogućili prelazak divizije preko reke Savinje i njen odlazak u zasavska brda. Zbog toga je divizija još u pokretu morala da menja plan i da se usmeni prema Pohorju.

Skoro sve nemačke jedinice su ostale na Bohoru i u njegovoj okolini. Partizani su ih ostavili daleko iza sebe, pa je bilo isključeno da će ih siledećeg dana opet uhvatiti, sustići. Treeck je 11. februara ceo dan prikupljao jedinice. Neke je odmah morao uputiti na odmor i oporavak. Uzaludno je pročešljavao Bohor. Međutim, pružila se povoljna

239 Podaci o broju boraca u brigadama uzeti su iz izveštaja štaba 14. divizije od 5. marta 1944. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije (Zbornik VI-12-8). Broj ljudi u štabu divizije dobijen je slobodnom procenom.

240 Treeckov izveštaj, Zbornik VI-11-141. - -

prilika; na diviziju su naišli ponovo iznad Zidanog Mosta, u uglu koji se mogao zatvoriti malim snagama. Ali, kako da Treeck dovuče svoju vojsku kada su svi putevi bili zaleđeni i zavejani? Nemački komandant se snašao i u takvoj situaciji. Vozom je uputio Staindlovu borbenu grupu, koja mu se našla pri ruci, u Rimske Toplice da bi zaposela prelaze preko reke Savinje i tako partizanima preprečila put prema severu. Vermani su na vreme prispeli na Savinju i odvratili 14. diviziju od namere da se prebaci u zasavska brda. Tiime je učinjen prvi korak za preuzimanje pune inicijative.

Tako je bila okončana prva etapa boravka 14. divizije u Štajerskoj. Jože Klanjšek Vasja, komandant 14. divizije, u prvu etapu (prva etapa se završava zaključno sa 12. februarom, op. prev.) uključuje i 13. februar 1944. i kaže da su u to vreme, i pored velikih teškoća, borci lakše podnosili napore nego u narednim borbama, s obzirom na to da su zbog slabe odeće, jakog mraza i neprekidnih borbi, počeli primetno slabiti; broj ranjenika se stalno povećavao, što je umanjivalo elastičnost i pokretljivost divizije i njenu udarnu moć (Vojnoistorijski glasnik br. 1 od 1953). U ovoj studiji nešto su drukčija stanovišta za podelu pohoda u etape, budući da treba sagledati ko je i u koje vreme imao inicijativu i kako je realizovao svoje zamisli i planove. Nemoi su 12. februara prvi put onemogućili 14. diviziji da realizuje svoj plan. Tiime je propala i njena zamisao da se probije u zapadnu Štajersku, oslobodi nemačkog pritiska i da prema svojim željama i uz pomoć jedinica IV operativne zone nastavi borbu. Početkom druge etape, pred 14. diviziju se postavio novi plan — prodor na Pohorje. Pet dana ranije taj plan bi lako ostvarili, a sada su stremili torn cilju, ali veoma iscrpljeni i sa nemačkom vojskom za petama. Interesantno je da 14. divizija nije ni pokušavala da odgovarajućim merama olakša situaciju. Na primer, ni tada nije odvojila optimalne snage i ostavila ih negde na Kozjanskom. Trebalo je pokušati da se Nemci nekako razdvoje. Nije uspostavljena trajna povezanost sa IV operativnom zonom, iako je bilo jasno da bi pomoć njenih jedinica u tom trenutku bila odlučujuća. Diviziji bi bilo posebno korisno da je na Pohorje prvo bilo upućeno posebno odelje-

nje radi uspostavljanja veze sa Zidanšekovom brigadom i radi organiziranja pomoći za prodor na Pohorje. Četrnaesta divizija je tako unapred dozvolila da ostane usamljena, pa je nastavila sa pokretom, uzdajući se prvenstveno u svoje snage.

Nemci su vremenski zaista još uvek zaostajali za divizijom, ali su novu etapu započeli sa dobrim nadama: onemogućili su prelazak 14. divizije preko reke Saviinje, prikupili su svu raspoloživu vojsku, dobro su upoznali svoga protivnika i znali su namere i cilj njegovog pohoda.

S posebnim žarom su iznuđivali odluke na bojištu i planirali manevre opkoljavanja.